

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum

Cahier 2022-5

De (on)mogelijkheden van het meten van klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen

*Een verkenning met handreikingen
voor kwantitatief vervolgonderzoek*

Cahier 2022-5

De (on)mogelijkheden van het meten van klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen

*Een verkenning met handreikingen
voor kwantitatief vervolgonderzoek*

C.P.M. Netten
S.W. van den Braak
A. Latenko
M.E. Vink

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en documentatie Centrum is verricht. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Voorwoord

In 2021 verscheen het rapport *'Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen'* (Van den Bos, et al., 2021) waarin het fenomeen klassenjustitie en of het voorkomt in Nederland, is onderzocht. Een conclusie van de onderzoekers luidt: het is aannemelijk dat klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen voor kan komen. De vraag hoe vaak het voorkomt, kon in dit onderzoek echter niet worden beantwoord. Het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) heeft, parallel aan het kwalitatieve onderzoek, een verkenning uitgevoerd naar de haalbaarheid van het kwantificeren van klassenjustitie in de strafrechtketen. Het onderhavige rapport levert een bijdrage aan het (in kwantitatieve zin) *ontleden* van het containerbegrip klassenjustitie en doet handreikingen aan de beleidsdirecties van het ministerie van Justitie en Veiligheid voor kwantitatief vervolgonderzoek naar klassenjustitie.

In de politiek en de maatschappij is er steeds meer aandacht voor de toenemende kloof tussen arm en rijk. In het strafrecht uit deze kloof zich in het vaak gehoorde verwijt dat *'de gewone burger'* anders wordt gestraft dan de vermogende *'hoge heren'*. De miljoenenschikking van de ING-bank met het Openbaar Ministerie (OM) in verband met het faciliteren van het witwassen van crimineel geld, was voor leden van de Tweede Kamer dan ook een van de redenen om op te roepen tot onafhankelijk onderzoek naar het fenomeen klassenjustitie. Daarbij bestaat er vanuit maatschappij en politiek een sterke wens om meer kwantitatief inzicht te krijgen rondom het fenomeen klassenjustitie.

Tijdens het laatste onderzoek over deze materie waren de mogelijkheden voor kwantitatieve analyse beperkt, maar dit dateert al weer van meer dan twintig jaar geleden. Er is tegenwoordig meer data beschikbaar om waardevolle analyses op te kunnen doen dan twintig jaar geleden. Veel wordt daarom verwacht van kwantitatief onderzoek. Duidelijk werd al snel dat dit in de praktijk weerbarstiger is, en dat de vraag *'Hoe vaak komt klassenjustitie voor?'* niet eenvoudig te beantwoorden is. Het afbakenen en operationaliseren van het containerbegrip klassenjustitie is lastiger dan gedacht. Om praktische en privacy-gerelateerde redenen, was er daarnaast beperkt data beschikbaar. De coronapandemie heeft er verder toe geleid dat het onderzoek werd vertraagd. De haalbaarheidsstudie heeft zich vooral gefocust op kansrijke aanvliegroutes en aanbevelingen voor toekomstig kwantitatief onderzoek.

Graag wil ik mijn dank uitspreken aan alle bij het onderzoek betrokken personen. Dat geldt in de eerste plaats voor de leden van de begeleidingscommissie prof. dr. Arno Siebes (voorzitter), dr. Floris Bex, dr. Sennay Ghebreab, Nur Albayrak, drs. Herman Mensen en dr. Leontien van der Knaap, die de onderzoekers met raad en daad terzijde stonden. Tevens dank aan prof. dr. Kees van den Bos en dr. Marie-Jeanne Schifflers van de Universiteit Utrecht voor hun constructieve commentaar op een eerdere versie van het rapport. Dank ook aan onze oud WODC-collega's dr. Hans van Eyghen en Diederik Cames van Batenburg MSc, voor hun eerdere bijdragen aan het onderzoek.

Prof. dr. G.J.L.M. (Gerty) Lensvelt-Mulders

Directeur WODC

Inhoud

	Samenvatting	7
1	Inleiding	15
1.1	Aanleiding	15
1.2	Doelstelling	15
1.3	Onderzoeksvragen	16
1.4	Methoden	16
1.4.1	Deskresearch	16
1.4.2	Bronnenonderzoek	17
1.4.3	Experimenten	17
1.5	Scope	18
1.6	Leeswijzer	18
2	De meetbaarheid van klassenjustitie in de strafrechtketen	20
2.1	Definitie van Klassenjustitie	20
2.1.1	Selectiviteit	20
2.1.2	Klasse	22
2.2	Relevante beslissingen in de Nederlandse strafrechtketen	22
2.3	Operationaliseren van de definitie	24
2.4	Eerder onderzoek naar selectiviteit in de strafrechtketen	25
2.5	Samenvatting en discussie	27
3	Data en beschikbare bronnen	30
3.1	Relevante data	30
3.2	Geaggregeerde (open) data	31
3.3	Microdata op persoons/zaakniveau	32
3.3.1	Basis Voorziening Handhaving	32
3.3.2	Phoenix Strafrechtketen	32
3.3.3	Onderzoek- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie	32
3.3.4	Sociaal Statistische Bestanden	33
3.3.5	Administratie- en Informatiecentrum voor de Executieketen	33
3.4	Gebruik en beperkingen van de data	33
3.4.1	Koppelen van data	33
3.4.2	Ontbrekende data	34
3.4.3	Lastig bruikbare data	34
3.4.4	Registratiewerkelijkheid	35
3.4.5	Benodigde domeinkennis	35
3.5	Privacyaspecten	36
3.6	Samenvatting en discussie	37
4	Meten van selectiviteit in de strafketen	39
4.1	Uitgangssituatie en context	39
4.2	Aanvliegroutes	40
4.2.1	Hypothesetoetsend: meten van verschillen tussen groepen	40
4.2.2	Hypothesevormend: exploreren van data	46
4.3	Risico's, beperkingen en uitdagingen	50
4.4	Samenvatting en discussie	50

5	Conclusie en aanbevelingen	53
5.1	Antwoorden op onderzoeksvragen	53
5.2	Aanbevelingen	57
5.2.1	Onderzoeksfocus en het operationaliseren van de definitie	57
5.2.2	Gegevensverzameling	58
5.2.3	Aanvliegroute van analyse	58
5.3	Ten slotte	59
	Summary	61
	Literatuur	68

Samenvatting

Aanleiding en doel van het onderzoek

Tijdens het begrotingsdebat van het ministerie van Justitie en Veiligheid op 20 november 2018 leidde de transactie die het Openbaar Ministerie (OM) in 2018 had gesloten met ING, naar aanleiding van het faciliteren van het witwassen van crimineel geld, tot vragen uit de Tweede Kamer naar het veronderstelde gebrek aan aanpak van witteboordencriminaliteit. Tijdens het begrotingsdebat wierpen zowel het kamerlid Buitenweg als het kamerlid Van Nispen de vraag op of er in Nederland sprake is van klassenjustitie: ontspringen vermogende potentiële justitiabelen (te) vaak de dans waar minder vermogende verdachten wel worden vervolgd? Wordt strafvervolgning van de verantwoordelijken afgekocht doordat rechtspersonen een transactie accepteren waarna geen natuurlijke personen worden vervolgd? Tevens werd er verwezen naar het feit dat het twintig jaar geleden was dat voor het laatst een groot onderzoek is uitgevoerd naar het bestaan van klassenjustitie in Nederland. Van Nispen diende vervolgens een motie in, waarin tot onafhankelijk onderzoek wordt opgeroepen.

Naar aanleiding van de motie van Van Nispen is door de Universiteit Utrecht een kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar klassenjustitie. Dit kwalitatieve onderzoek heeft zich gericht op een brede verkenning van het begrip klassenjustitie en het zich voordoen ervan in de strafrechtketen. Het onderzoek bestond uit een review van bestaande literatuur en het houden van interviews en focusgroepgesprekken met betrokken actoren in de strafrechtketen en burgers. Een belangrijke conclusie van het kwalitatieve onderzoek was dat het aannemelijk is dat belangrijke aspecten van klassenjustitie in de strafrechtketen in Nederland voor kunnen komen. Daarbij wordt door de onderzoekers aangetekend dat klassenjustitie aantonen erg moeilijk is. De onderzoekers zijn hier in hun kwalitatieve onderzoek dan ook niet in geslaagd. Uitspraken over de frequentie waarmee klassenjustitie in de strafrechtketen in Nederland voorkomt, konden op basis van dit onderzoek ook niet worden gedaan. Hiervoor is aanvullend kwantitatief onderzoek nodig waarvoor een concrete operationalisering en aanscherping noodzakelijk is van de werkdefinitie van klassenjustitie uit het kwalitatieve onderzoek.

Onderhavige WODC-studie is parallel uitgevoerd aan het kwalitatief onderzoek en had een meer kwantitatieve focus. Het operationaliseren en afbakenen van het begrip klassenjustitie, om het geschikt te maken voor kwantitatieve analyses lag echter buiten de scope van dit onderzoek, mede doordat het parallel heeft gelopen aan het kwalitatieve onderzoek. Het doel van deze studie was om de haalbaarheid van het kwantificeren van klassenjustitie in kaart te brengen en nadrukkelijk niet om klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen daadwerkelijk kwantitatief aan te tonen. Het gaat hier enkel om een verkenning. Dit rapport bevat om deze redenen ook geen kwantitatieve resultaten en geeft geen antwoord op de vraag of en in welke mate klassenjustitie in Nederland voorkomt. Aan de hand van de bevindingen van de verkenning worden wel aanbevelingen gedaan over hoe toekomstige kwantitatieve analyses aangepakt kunnen worden.

De hoofdvraag van deze verkenning luidt als volgt:

In hoeverre kan klassenjustitie in kaart gebracht worden met behulp van kwantitatieve analysetechnieken?

Om bovenstaande vraag te beantwoorden, is de verkenning in drie delen onderverdeeld:

- 1 meetbaarheid van het begrip klassenjustitie;
- 2 beschikbare data;
- 3 kwantitatieve methoden en technieken.

Alle drie delen van de verkenning beantwoorden ieder een deelvraag. Bij het beantwoorden van de deelvragen in deze verkenning zijn drie onderzoeksmethoden gebruikt: (i) deskresearch; (ii) bronnenonderzoek; en (iii) experimenten. Bij de deskresearch is het kwalitatieve onderzoek met de daarin geformuleerde definitie van klassenjustitie, als leidraad gebruikt. Het bronnenonderzoek richtte zich op beschikbare en relevante data over justitiabelen waaronder ook hun sociaal-economische kenmerken. Hierin zijn gegevensbronnen van het OM, de rechtspraak, WODC en het CBS bekeken. In de experimenten zijn een aantal kwantitatieve analysemethoden in de praktijk uitgetest op een beperkte testdataset.

Meetbaarheid van klassenjustitie

In dit eerste deel van de verkenning is de volgende vraag beantwoord.

Welke elementen van het brede begrip klassenjustitie zijn meetbaar te maken en hoe kunnen deze geoperationaliseerd worden?

Uit het kwalitatieve onderzoek kwam de volgende definitie van klassenjustitie: *'Klassenjustitie is selectieve rechtspleging die iemand illegitiem benadeelt wanneer die persoon niet tot de heersende klasse behoort en illegitiem bevoordeelt wanneer die persoon wel tot de heersende klasse behoort. Deze vormen van benadeling of bevoordeling kunnen illegitiem zijn op grond van het recht en/of door burgers als illegitiem worden ervaren. Vormen van bevoordelende en benadelende klassenjustitie kunnen zowel op directe als indirecte en zowel op bewuste als onbewuste wijze tot stand komen en kunnen systematisch of incidenteel van aard zijn.'*¹

Deze definitie is geformuleerd ten behoeve van een verkennend kwalitatief onderzoek en daarom bewust breed gehouden. De onderzoekers concludeerden al in een vroegtijdig stadium dat de term klassenjustitie op veel verschillende wijzen gehanteerd wordt en van veel verschillende ladingen wordt voorzien. Klassenjustitie verwordt al snel tot een containerbegrip. Het kwalitatieve onderzoek heeft zich dan ook gericht op het maken van een bruikbare werkdefinitie om in de focusgroepen tot een verhelderende en niet-gepolariseerde discussie te komen over het fenomeen klassenjustitie. Het doel was ook om met het onderzoek een helicopterview te bieden van klassenjustitie en de verschillende verschijningsvormen daarvan.

Tegelijkertijd zorgt dit ervoor dat deze definitie niet een-op-een gebruikt kan worden als werkdefinitie voor het meetbaar maken van klassenjustitie. Voor kwantitatief onderzoek is nog een vertaalslag nodig, omdat dit een meer concrete operationalisering en afbakening vraagt dan kwalitatief onderzoek. Zo is het onderscheid tussen de heersende en niet-heersende klasse bijvoorbeeld nog niet geoperatio-

¹ Van den Bos, K., Ansems, L., Schiffelers, M. J., Kerssies, S., Lindeman, J., Bovens, C. (medew.), Manshanden, L. (medew.), Peters van Neijenhof, F. (medew.) & Verhoeven, L. (medew.) (2021). *Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen* (p. 29). Utrecht: Universiteit Utrecht.

naliseerd. In de definitie wordt daarnaast de focus gelegd op ervaren illegitimiteit, een normatief begrip dat voer is voor (maatschappelijke) discussie, dat het meetbaar maken ervan erg lastig maakt.

Ongeacht de exacte definitie van klassenjustitie, is het in ieder geval wel mogelijk te meten of minstens twee groepen justitiabelen voor vergelijkbare strafbare feiten anders behandeld worden. Als vervolgens blijkt dat twee groepen inderdaad anders behandeld worden, betekent dat niet dat er sprake is van klassenjustitie. Het is er wel een aanwijzing voor, en hoe groter het verschil is, hoe groter de kans dat er ook iets 'mis' is. Maar het blijft een aanwijzing die vervolgens met kwalitatief vervolgonderzoek onderzocht moet worden.

Onze verkenning richtte zich met het oog hierop op het meten van directe selectiviteit. Dit is selectiviteit waarbij voor soortgelijke delicten verschillende beslissingen over individuen in concrete strafzaken worden genomen. We richtten ons vooral op de systematisch vormen hiervan. Hiermee wordt de focus op het toenemende problematische karakter van selectiviteit gelegd wanneer dit op een grotere schaal voorkomt of in het systeem ingebed zit. Indirecte selectiviteit (het al dan niet strafbaar stellen van bepaalde typen delicten) kan beter via kwalitatief onderzoek onderzocht worden en wordt daarom in deze verkenning niet meegenomen.

Door de focus op directe selectiviteit te leggen, vallen rechtspersonen (bedrijven, instellingen en overheidsorganisaties) buiten de scope van de kwantitatieve analyses die we hier aanbevelen. Het is namelijk moeilijk om de behandeling van rechtspersonen kwantitatief te vergelijken met de behandeling van natuurlijke personen, doordat criminaliteit onder rechtspersonen veel minder vaak voorkomt, zij andere delicten plegen dan natuurlijke personen en zij voor sommige strafrechtelijke sancties niet in aanmerking komen (bijvoorbeeld een gevangenisstraf). Een dergelijke vergelijking zal tevens weinig tot geen inzicht geven in de selectieve behandeling (bevoordeling) van bestuurders van grote ondernemingen (het ontlopen van persoonlijke vervolging). Kwalitatief onderzoek gericht op de behandeling van deze groep kan daar meer en beter inzicht in geven dan een kwantitatieve analyse.

Uit onze verkenning blijkt dat selectiviteit niet als een algemeen verschijnsel benaderd moet worden, maar het beste opgesplitst kan worden naar specifieke delicten en specifieke beslissingen in de strafrechtketen. Deze werkwijze komt overeen met eerdere kwantitatieve of empirische onderzoeken naar klassenjustitie en/of selectiviteit in de strafrechtketen. Deze richten zich eigenlijk altijd op één aspect van klassenjustitie, en niet op klassenjustitie in de volle breedte. Het ligt daarbij voor de hand om bij toekomstige kwantitatieve analyses naar klassenjustitie vooral te focussen op die beslissingen waar de meeste discretionaire ruimte is, en dit is vooral in de voorfase van de keten.

Uit bovenstaande bevindingen komen de volgende aanbevelingen voort voor toekomstige kwantitatieve analyses:

Aanbeveling 1: Operationaliseer de definitie van klassenjustitie verder door:

- a De concepten heersend en niet-heersend verder te definiëren om zo de groep justitiabelen aan de hand van verschillende kenmerken in deze klassen te kunnen indelen.
- b Elementen van de definitie, die nu nog erg subjectief zijn, zoals ervaren legitimiteit, verder te concretiseren in meer meetbare objectieve maatstaven.

Aanbeveling 2: Zorg ervoor dat kwantitatieve analyses zich in eerste instantie vooral richten op specifieke fases in de keten waarin de meeste ruimte voor discretionaire bevoegdheid is. Dit is bijvoorbeeld het geval in de voorfase van de strafrechtketen.

Beschikbare data

In dit tweede deel van de verkenning is de volgende vraag beantwoord.

Welke data is er nodig, waar kan deze verkregen worden en met welke beperkingen moet rekening gehouden worden?

Om vast te kunnen stellen of er sprake is van selectiviteit in de strafrechtspleging zijn gegevens over de genomen (strafrechtelijke) beslissingen, informatie waarop deze beslissingen gebaseerd zijn, en de kenmerken van de personen waarover de beslissingen zijn genomen nodig. Deze gegevens zijn in meer of mindere mate beschikbaar afhankelijk van de fase in de keten. Vaak is het nodig om data uit verschillende bronnen (binnen en buiten de strafrechtketen) aan elkaar te koppelen. Er is niet één centraal systeem waar alle benodigde gegevens in staan.

Hierbij zal ook rekening gehouden moeten worden met enkele beperkingen. Zo worden niet alle beslissingen in de strafrechtketen, waarbij er mogelijk sprake kan zijn van selectiviteit, voldoende uitgebreid vastgelegd in de registratiesystemen. Dit komt onder andere doordat organisaties in de keten over het algemeen registreren in het kader van het primaire (operationele) proces, wat ervoor zorgt dat gegevens die voor dat proces minder van belang zijn ook minder goed en minder vaak geregistreerd worden. Hierdoor sluiten ze niet meteen aan bij wat gevraagd wordt voor een kwantitatieve analyse (van selectiviteit). Voor de gegevens die wel beschikbaar zijn, geldt vaak dat er eerst nog een aantal bewerkingen nodig zijn voordat ze bruikbaar zijn. Veel relevante gegevens over de onderbouwing bij een beslissing zijn ongestructureerd (bijvoorbeeld vastgelegd in de vonnistekst).

Gezien de beperkingen van de data zal voorzichtig moeten worden omgegaan met de uitkomsten van een kwantitatieve analyse. Het is verstandig deze altijd te laten volgen door een kwalitatieve analyse, en eventuele opvallende uitkomsten kritisch te beschouwen.

Bij een kwantitatief onderzoek naar selectiviteit spelen daarnaast ook nog andere aspecten een rol die een beperkende of vertragende invloed kunnen hebben: het is noodzakelijk om te voldoen aan wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Om

directe selectiviteit aan te kunnen tonen, moeten er namelijk veel gevoelige strafrechtelijke en sociaaleconomische (persoons)gegevens verzameld en gecombineerd worden. Bij ieder onderzoek moet steeds afgewogen worden hoe ver moet worden gegaan bij het verzamelen van persoonlijke gegevens. De dataverzameling moet altijd passen bij het doel van de analyse.

Trajecten rondom het verkrijgen van toestemming voor het verwerken van data kunnen daarnaast lang duren, mede omdat bronhouders soms terughoudend zijn bij het verstrekken van data, ook als de data bestemd is voor wetenschappelijk onderzoek.

Dit alles maakt dat een kwantitatief onderzoek naar klassenjustitie, afhankelijk van de geformuleerde onderzoeksvraag en de gegevens die nodig en beschikbaar zijn, in veel gevallen een aanzienlijke hoeveelheid resources zal vragen en een lange doorlooptijd kan hebben.

Uit bovenstaande bevindingen komen de volgende aanbevelingen voort voor de bij toekomstige kwantitatieve analyses van klassenjustitie betrokken beleidsdirecties:

Aanbeveling 3: Stroomlijn en versnel de procedures voor het verkrijgen van data voor wetenschappelijke doeleinden. Dat maakt een kortere doorlooptijd mogelijk en zorgt ervoor dat er meer tijd overblijft voor het onderzoek. Voor het meten van klassenjustitie is het belangrijk om de invloed van de sociaaleconomische dimensies volledig in kaart te kunnen brengen. Hiervoor is noodzakelijk eenvoudig toegang tot deze data (betreffende de gehele bevolking en niet alleen justitiabelen) te kunnen verkrijgen.

Aanbeveling 4: Stuur aan bij de betrokken organisaties in de keten op het alsnog of beter gaan registreren van gegevens die nu nog niet (goed) worden geregistreerd. Het is daarbij van belang om scherpe keuzes te maken waar extra inzicht gewenst is, om zo de impact van wijzigingen in de registratiewijze te beperken. In het kader van klassenjustitie kan in eerste instantie gedacht worden aan de registraties in de voorfase van de strafrechtketen.

Kwantitatieve methoden en technieken

In dit derde deel van de verkenning is de volgende vraag beantwoord.

Welke methoden en technieken kunnen hierbij aanknopingspunten bieden en welke methoden en technieken zijn voor welke uitgangssituatie en context geschikt?

Welke benadering of methode geschikt is voor een kwantitatieve analyse, hangt af van het doel van de analyse, en de data en domeinkennis die vooraf beschikbaar zijn. De uitgangssituatie hier is, dat er een brede kwalitatieve definitie ligt die nog verder geoperationaliseerd moet worden. Als een kwantitatieve analyse gewenst is die dicht bij deze definitie blijft, is het nodig om eerst de elementen van de definitie nader uit te werken op basis van domeinkennis (zie ook aanbeveling 1). Zo moet bijvoorbeeld nog bepaald worden hoe de heersende klasse kan worden onderscheiden van de niet-heersende klasse. Dit onderscheid moet vervolgens ook in de data beschikbaar zijn of gemaakt worden. Vervolgens moet bepaald worden hoe verschillen tussen deze twee

klassen gemeten en aangetoond kunnen worden. Een andere benadering is daarnaast ook mogelijk, bijvoorbeeld maatschappelijke klassen onderscheiden aan de hand van sociaaleconomische kenmerken.

Er zijn in ieder geval twee aanvliegroutes te onderscheiden: een hypothesetoetsende en een hypothesevormende route. In een hypothesetoetsende aanpak worden eerst aan de hand van domeinkennis een of meerdere hypothesen geformuleerd, waarna data worden verzameld om deze te toetsen. In een hypothesevormende aanpak worden analysemethoden gebruikt om op basis van (een grote hoeveelheid) data een hypothese te vormen. In onze verkenning hebben we enkele methoden en technieken in experimenten uitgetest waarmee systematische directe selectiviteit in de strafrechten kan worden gekwantificeerd. Als voorbeelden van een hypothese-toetsende aanpak hebben we beschrijvende statistiek met een significantietoets en regressie-analyse verkent en daarnaast een clusteringalgoritme en een genetisch algoritme als voorbeelden van een hypothesevormende aanpak.

Daarbij is het goed om aan te merken dat een hypothesetoetsende methode iets over bepaalde aspecten van klassenjustitie zegt, maar niet over het gehele (brede) fenomeen. Voor een hypothesetoetsende analyse moeten vooraf altijd keuzes gemaakt worden: (1) welke beslissingen (de afhankelijke variabelen) en (2) welke klassen of groepen (de onafhankelijke variabelen) worden met elkaar vergeleken voor (3) welke delictsvormen? Vanwege de brede focus op het fenomeen klassenjustitie in het kwalitatieve onderzoek, biedt dit maar beperkt aanknopingspunten om deze keuzes te kunnen maken. Voor een eventueel vervolgonderzoek is het noodzakelijk dat deze keuzes alsnog gemaakt worden. Doordat de kennis op dit gebied momenteel beperkt aanwezig is, zal dit deels een beleidsmatige keuze zijn.

Aan de andere kant kan een hypothesevormende methode helpen bij het maken van de genoemde keuzes, en het afbakenen van een hypothesetoetsende benadering. Een hypothesevormende benadering kan helpen bij het vinden van groepen die een klasse representeren. Een hypothesevormende benadering kan tevens gebruikt worden om aanwijzingen voor selectiviteit te vinden; ook selectiviteit op basis van kenmerken waarvan dat vooraf niet verwacht werd. Zo kan deze benadering gebruikt worden om vervolgonderzoek naar selectiviteit (zowel kwantitatief als kwalitatief) verder toe te spitsen en ook eerder onderbelicht gebleven aspecten te gaan bekijken. Het voordeel van deze benadering is dat er vooraf geen definitie van klasse nodig is en dat alleen de fase van de strafrechten (welke beslissingen) waarop de analyse wordt gericht, gekozen hoeft te worden, al dan niet in combinatie met een afbakening van de delictsvorm. Een nadeel (vooral met het oog op privacy) is dat er dan breed kenmerken verzameld moeten worden die mogelijk een rol kunnen spelen bij selectiviteit. Een ander nadeel is dat aspecten die vanuit beleidsperspectief relevant zijn (zoals de beoordeling van bestuurders van rechtspersonen), mogelijk niet als resultaat uit deze analyse naar voren komen, omdat het niet uit de beschikbare data te halen is. Als er gericht gezocht moet worden (en er dus vooraf al een hypothese is), ligt een hypothesetoetsende benadering meer voor de hand.

Als de kwantitatieve analyse aanwijzingen oplevert voor selectiviteit (verschillen in de behandeling van justitiabelen), zal er altijd een aanvullende kwalitatieve analyse nodig zijn om daadwerkelijk te kunnen vaststellen of er sprake is van klassenjustitie. Daarom zou een toekomstig onderzoek naar directe selectiviteit in de strafrechten een cyclische benadering moeten hebben. Kwantitatief en kwalitatief onderzoek wisselen elkaar dan af. In een kwantitatief onderzoek worden eerst hypothesen statistisch

getoetst. Dit kunnen hypothesen zijn die aan de hand van datamining-technieken in de beschikbare data zijn gevonden, of hypothesen op basis van reeds aanwezige domeinkennis. In het kwalitatieve onderzoek worden vervolgens mogelijke verklaringen voor de gesignaleerde selectiviteit gezocht. Deze verklaringen leveren op hun beurt dan weer nieuwe hypothesen op die als input dienen voor verder kwantitatief onderzoek.

Uit bovenstaande bevindingen komen de volgende aanbevelingen voort (voor de afbakening van) toekomstige analyses:

Aanbeveling 5:

Specificeer als beleidsdirectie het (politieke) doel van de uit te voeren analyse en focus in eerste instantie vooral op het aantonen van directe selectiviteit tussen specifieke groepen, bij specifieke beslissingen en delicten.

- a** Bepaal eerst welke sociaaleconomische kenmerken, welke beslissingen, en welke delicten vanuit beleidsmatig perspectief interessant zijn om te onderzoeken.
- b** Bepaal of een hypothesevormende of toetsende aanpak geschikt is, mede gegeven de data en domeinkennis die vooraf beschikbaar zijn. Pas hierbij een cyclische benadering toe waarbij kwantitatief en kwalitatief onderzoek elkaar afwisselen.

Ten slotte

Deze verkenning biedt antwoorden op de vraag of klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen kan worden gekwantificeerd, welke data je hiervoor kan gebruiken, en welke analysetechnieken hiervoor te gebruiken zijn.

Samenvattend hebben we in deze verkenning beschreven dat het kwantificeren van klassenjustitie in de hele strafrechtketen een zeer omvangrijk en kostbaar onderzoeks-traject vergt. De diversiteit aan sociaaleconomische kenmerken van justitiabelen, de delicten waarvoor ze veroordeeld worden en de beslissingen die in de strafrechtketen genomen kunnen worden, maakt het onmogelijk dit als een algemeen verschijnselen te meten. Een eerste stap, om snel tot kwantitatieve resultaten te kunnen komen, zou zijn om vooral te focussen op (systematische) directe selectiviteit bij een beperkt aantal beslissingen in de voorfase van de keten, waardoor ook de dataverzameling voor het kwantitatief onderzoek gerichter en kleinschaliger kan plaatsvinden. Tegelijkertijd zou, als dit onderwerp voldoende belangrijk wordt geacht, een stap gemaakt kunnen worden om vanuit het beleidsterrein van het ministerie van Justitie en Veiligheid een apart onderzoeksprogramma rondom klassenjustitie op te zetten. Dit programma zal een cyclisch karakter moeten hebben waarin zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeken een plaats moeten hebben. Daarin is het ook van belang (eerst) het begrip legitimiteit verder te definiëren en operationaliseren.

Deze algemene bevinding brengt een belangrijke aanbeveling voort.

Aanbeveling 6: Maak als beleidsmakers, eventueel in samenspraak met de politiek, duidelijke keuzes over welke onderdelen van het containerbegrip klassenjustitie specifiek prioriteit hebben om te worden onderzocht.

De verkenning heeft zich gefocust op klassenjustitie binnen de strafrechtpleging, maar de methoden en technieken die in deze verkenning onderzocht zijn en de aan-

bevelingen kunnen ook gebruikt worden in andere rechtsgebieden waar net zo goed sprake kan zijn van klassenjustitie en die zich misschien nog beter lenen voor kwantitatieve analyses. Tot slot maken we daarom nog de volgende aanbeveling voor toekomstige kwantitatieve analyses naar klassenjustitie.

Aanbeveling 7: Voer toekomstig onderzoek naar klassenjustitie ook uit in andere rechtsgebieden dan het strafrecht, bijvoorbeeld op het vlak van de civiele rechtspleging.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De transactie die het Openbaar Ministerie (OM) in 2018 sloot met ING naar aanleiding van het faciliteren van het witwassen van crimineel geld leidde onder meer tijdens het debat op 20 november 2018 over de begroting van het ministerie van Justitie en Veiligheid tot vragen uit de Tweede Kamer naar het veronderstelde gebrek aan aanpak van witteboordencriminaliteit. Tijdens het begrotingsdebat wierpen zowel het kamerlid Buitenweg als het kamerlid Van Nispen de vraag op of er in Nederland sprake is van klassenjustitie: ontspringen vermogende potentiële justitiabelen (te) vaak de dans waar minder vermogende verdachten wel worden vervolgd? Wordt strafvervolgning van de verantwoordelijken afgekocht doordat rechtspersonen een transactie accepteren waarna geen natuurlijke personen worden vervolgd? Van Nispen verwees in zijn bijdrage aan het debat naar het feit dat het twintig jaar geleden was dat voor het laatst een groot onderzoek is uitgevoerd naar het bestaan van klassenjustitie in Nederland. Bovendien werden in dat onderzoek in alle onderdelen van de strafrechtketen verschijnselen van klassenjustitie aangetroffen maar bood die studie geen antwoord op de vraag naar de oorzaken hiervan. Tijdens het begrotingsdebat vroeg Van Nispen de Minister van Justitie en Veiligheid of hij bereid is een groot onafhankelijk onderzoek te laten uitvoeren naar de aard, omvang en oorzaken van klassenjustitie. De motie die Van Nispen vervolgens indiende waarin tot dit onderzoek wordt opgeroepen is aangenomen en vormt de aanleiding voor het onderhavige onderzoek.²

1.2 Doelstelling

Onderhavige WODC-studie is parallel uitgevoerd aan het kwalitatieve onderzoek naar klassenjustitie dat naar aanleiding van de motie van Van Nispen is uitgevoerd door de Universiteit Utrecht, zie Van den Bos, et al. (2021). Dit kwalitatieve onderzoek heeft zich gericht op een brede verkenning van het begrip klassenjustitie en het zich voordoen ervan in de strafrechtketen. Het onderzoek bestond uit een review van bestaande literatuur en het houden van interviews met betrokken actoren in de strafrechtketen en burgers. Een belangrijke conclusie van het kwalitatieve onderzoek was dat het aannemelijk is dat belangrijke aspecten van klassenjustitie in de strafrechtketen in Nederland voor kunnen komen. Daarbij wordt door de onderzoekers aangetekend dat een systematisch vorm van klassenjustitie aantonen erg moeilijk is. Uitspraken over de frequentie waarmee klassenjustitie in de strafrechtketen in Nederland voorkomt, konden op basis van dit onderzoek ook niet worden gedaan. Hiervoor is aanvullend kwantitatief onderzoek nodig waarvoor een concrete operationalisering en aanscherping noodzakelijk is van de werkdefinitie van klassenjustitie uit het kwalitatieve onderzoek.

De insteek van de WODC-studie was in eerste instantie om te verkennen of het mogelijk is om met behulp van datamining klassenjustitie in kaart te brengen en te kwantificeren. Dit doel van de verkenning is daarna uitgebreid naar kwantitatieve analysetechnieken in het algemeen, zodat er een breder beeld ontstaat van mogelijke aanvliegroutes om (elementen van) klassenjustitie te meten. Zo wordt er naast

² *Kamerstukken II 2018/19, 35 000 VI, nr. 53.*

datamining ook gekeken naar de inzet van andere statistische methoden voor het kwantificeren van klassenjustitie.

Het doel van de WODC-studie is om de haalbaarheid in kaart te brengen en nadrukkelijk niet om klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen daadwerkelijk kwantitatief aan te tonen. Het gaat hier enkel om een verkenning. Dit rapport bevat daarom ook geen kwantitatieve resultaten en geeft geen antwoord op de vraag of en in welke mate klassenjustitie in Nederland voorkomt. Aan de hand van de bevindingen van de verkenning zullen wel aanbevelingen worden gedaan over hoe toekomstige kwantitatieve analyses afhankelijk van de uitgangssituatie en context aangepakt kunnen worden.

1.3 Onderzoeksvragen

De verkenning richt zich op de het begrip klassenjustitie³ en welke elementen hiervan te kwantificeren zijn, welke analysetechnieken hiervoor mogelijkwijs ingezet kunnen worden, en welke data daarvoor gebruikt kan worden.

De hoofdvraag van deze verkenning luidt daarom als volgt:

In hoeverre kan klassenjustitie in kaart gebracht worden met behulp van kwantitatieve analysetechnieken?

Om bovenstaande vraag te beantwoorden, zullen we ons richten op drie deelvragen:

- 1 Welke elementen van het brede begrip klassenjustitie zijn meetbaar te maken en hoe kunnen deze geoperationaliseerd worden?
- 2 Welke data is er nodig, waar kan deze verkregen worden en met welke beperkingen moet rekening gehouden worden?
- 3 Welke methoden en technieken kunnen hierbij aanknopingspunten bieden en welke methoden en technieken zijn voor welke uitgangssituatie en context geschikt?

1.4 Methodes

Om de bovenstaande hoofdvraag en bijbehorende deelvragen te kunnen beantwoorden zijn in deze haalbaarheidsstudie drie onderzoeksmethoden gebruikt: (i) deskresearch; (ii) bronnenonderzoek; en (iii) experimenten. In deze paragraaf zullen deze drie methodes nader toegelicht worden.

1.4.1 Deskresearch

Allereerst is door middel van deskresearch in kaart gebracht welke huidige mogelijkheden er zijn voor het meten van klassenjustitie binnen een strafrechtelijk kader. Hiertoe hebben we ons vooral geconcentreerd op de (concept)rapporten van het kwalitatieve onderzoek (Van den Bos, et al., 2021). Aan de hand van de definities en literatuur uit het kwalitatieve onderzoek hebben we in kaart gebracht in hoeverre klassenjustitie meetbaar (te maken) is en welke elementen daarbij relevant zijn.

³ Voor wat betreft de definitie van het begrip klassenjustitie sluiten we grotendeels aan bij het recente kwalitatieve onderzoek van Van den Bos et al. (2021).

De resultaten hiervan zijn vervolgens gebruikt om te bepalen welke analysemethoden en technieken geschikt zijn om dit te gaan doen.

1.4.2 *Bronnenonderzoek*

Voor deze haalbaarheidsstudie spelen voor wat betreft de data twee factoren mee: beschikbaarheid en relevantie. Bij het bronnenonderzoek hebben we ons beperkt tot het analyseren van direct beschikbare bronnen van (op basis van de deskresearch) overduidelijk relevante kenmerken in relatie tot het thema klassenjustitie, zoals onder andere inkomen, opleiding, en strafrechtelijk verleden.

Er is daarbij gekeken naar bronnen over bestaande indelingen van justitiabelen die beschikbaar zijn als geaggregeerde (open) data en naar microdata die al bij het WODC beschikbaar zijn. Op beide databronnen zijn experimenten uitgevoerd (zie de volgende paragraaf). De in de experimenten gebruikte (beperkte) testdataset op microniveau bestond uit beschikbare gegevens over vervolging en berechting van justitiabelen. Deze set is gekoppeld met beschikbare recidivegegevens en aangevuld met geaggregeerde data van het CBS (kerncijfers) aangaande sociaaleconomische kenmerken. Dit zijn CBS-kerncijfers op postcodeniveau, die zijn gekoppeld aan de strafrechtelijke gegevens aan de hand van de postcode van de justitiabele. Op die manier verkregen we een testdataset met individuele gegevens van justitiabelen in concrete misdrijfzaken, aangevuld met beschikbare sociaaleconomische gegevens over die justitiabelen. Het ging hierbij niet om de individuele sociaaleconomische status van personen, maar om informatie over de status van de wijk (postcode) waar ze wonen.

De data bleek geschikt om mee te kunnen experimenteren, maar had te veel beperkingen om in dit rapport kwantitatieve resultaten te kunnen opnemen. Het bleek om praktische en privacy-gerelateerde redenen niet mogelijk om binnen de looptijd van dit onderzoek meer gedetailleerde informatie over de justitiabelen te verzamelen (op persoonsniveau). Dit had mede te maken met het verkennende karakter van het onderzoek. Gelet op de privacywetgeving moeten dergelijke gevoelige gegevens gericht verzameld worden en is er dus eerst een concretere afbakening van het beoogde kwantitatieve onderzoek nodig.

1.4.3 *Experimenten*

Voor het uitvoeren van een kwantitatieve analyse en het bepalen van een geschikte methode, is het doel, de data, en beschikbare domeinkennis van belang. Doordat het afbakenen en operationaliseren van de kwalitatieve definitie buiten de scope van het onderhavige onderzoek lag (zie ook de volgende paragraaf), hebben we gekozen voor het bekijken van twee mogelijke aanvliegroutes voor een kwantitatieve analyse: een hypothesetoetsende en een hypothesevormende route. Daarbij hebben we onderzocht welke route voor welke uitgangssituatie en context geschikt is, en welke keuzes en afbakening per route vooraf nodig zijn.

Beide routes hebben we in de praktijk uitgetest met behulp van de hierboven benoemde datasets. Op deze manier konden we de voor- en nadelen van beide routes in kaart brengen. Ook gaf het een idee van de bruikbaarheid en waarde van resultaten die uit de analyses komen. We hebben onder andere geëxperimenteerd met regressieanalyses, clustering- en zoekalgoritmen.

1.5 Scope

Het kwantitatief onderzoeken van het brede begrip klassenjustitie in de gehele strafrechtketen is onmiskenbaar een ambitieus en omvangrijk project dat veel onderzoekscapaciteit zal vergen. In deze WODC-studie zullen we het brede begrip daarom wat afbakenen, zodat een toekomstige kwantitatieve analyse te overzien blijft.

Bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen is het kwalitatieve onderzoek met de daarin geformuleerde definitie van klassenjustitie, als leidraad gebruikt. De onderzoekers van dat onderzoek hebben bij het afbakenen en operationaliseren van de definitie van klassenjustitie zich vooral gericht op wat nodig was voor het kwalitatief onderzoek. Voor het kwantificeren van de definitie is eerst nog een meer concrete operationalisering nodig. Doordat beide onderzoeken parallel zijn uitgevoerd en deze stap buiten de scope van dit onderzoek lag, heeft deze slag nog niet plaatsgevonden.

Voor wat betreft de methoden, beperken we ons daarom tot de elementen van klassenjustitie uit de kwalitatieve definitie die het eenvoudigst gekwantificeerd kunnen worden. We richten ons daarmee voornamelijk op wat Rovers (1999) directe selectiviteit noemt. Dit is selectiviteit waarbij voor soortgelijke delicten verschillende beslissingen over individuen in strafzaken worden genomen. Deze keuze zullen we in paragraaf 2.5 verder toelichten en afbakenen.

De verkenning zal geen uitputtend overzicht bieden van alle mogelijke kwantitatieve analyses die ingezet kunnen worden voor het herkennen van directe selectiviteit, maar zal zich vooral richten op methoden en technieken die naar onze inschatting het beste passen bij de Ausgangssituatie en context van de voorgenomen kwantitatieve analyse, en daarin de hoogste slagingskansen hebben.

Daarnaast ligt de focus van onze verkenning op het herkennen van selectiviteit in de strafrechtspleging. Civiele rechtspleging, dat ook een relevant domein is in de context van klassenjustitie, valt buiten de scope van deze verkenning vooral met het oog op het bronnenonderzoek. De methoden die in deze verkenning onderzocht zijn en de aanbevelingen kunnen niettemin ook gebruikt worden voor het herkennen en kwantificeren van directe selectiviteit in andere rechtsgebieden dan het strafrecht.

1.6 Leeswijzer

Na deze inleiding bespreken we in dit rapport achtereenvolgens de drie deelvragen. In ieder hoofdstuk staat één deelvraag centraal die we aan de hand van de literatuur en vervolgens vanuit de praktijk benaderen. Ieder hoofdstuk sluit af met een resumerend antwoord op de deelvraag. Zo gaan we in hoofdstuk 2 allereerst in op de vraag in hoeverre klassenjustitie meetbaar is in de Nederlandse strafrechtketen. Daartoe bespreken we de definitie zoals die geformuleerd is in verkennend kwalitatief onderzoek (Van den Bos, et al., 2021). Vervolgens bespreken we de strafrechtketen en de beslissingen die relevant zijn in relatie tot klassenjustitie. Hierbij geven we aan welke elementen van de definitie wel of niet te operationaliseren zijn. Aan de hand van bestaande literatuur worden de werkwijzen van eerder kwantitatief onderzoek naar klassenjustitie besproken. In hoofdstuk 3 gaan we in op de vragen omtrent de data; welke data is er nodig, waar is die beschikbaar en tegen welke beperkingen loop je aan? Hiervoor worden gegevensbronnen uit de strafrechtketen beschreven en aanvullende bronnen met sociaaleconomische achtergrondgegevens. Hoofdstuk 4 richt

zich op de laatste deelvraag en bespreekt de inzet van methoden en technieken voor het kwantificeren van directe selectiviteit. Hierbij worden vanuit verschillende uitgangssituaties de verschillende aanliegroutes beschreven. In het vijfde en laatste hoofdstuk reflecteren we op het geheel aan bevindingen, geven we een concluderend antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek en sluiten we af met enkele aanbevelingen over hoe vervolgonderzoek naar klassenjustitie zo kansrijk mogelijk aangepakt kan worden.

2 De meetbaarheid van klassenjustitie in de strafrechtketen

In dit hoofdstuk wordt op basis van bestaande literatuur een eerste verkenning van de meetbaarheid van het begrip klassenjustitie gedaan. Hiertoe geven we in paragraaf 2.1 eerst een definitie van dit begrip op basis van het kwalitatieve onderzoek dat voorafgaand aan deze haalbaarheidsstudie is uitgevoerd. Daarna geven we in paragraaf 2.2 een korte introductie van de strafrechtketen in Nederland. In deze paragraaf beschrijven we de beslissingen die relevant zijn voor het in kaart brengen van klassenjustitie. In paragraaf 2.3 operationaliseren we de definitie ten behoeve van deze haalbaarheidsstudie. De daarbij geformuleerde werkdefinitie gebruiken we in de rest van dit onderzoek om te bepalen welke methoden geschikt zijn. In paragraaf 2.4 geven we een overzicht van eerder kwantitatief onderzoek naar klassenjustitie. Ten slotte vatten we dit hoofdstuk in paragraaf 2.5 samen.

2.1 Definitie van Klassenjustitie

De Universiteit Utrecht heeft in opdracht van het WODC een verkennend kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen (Van den Bos, et al., 2021). Dit onderzoek bouwde voort op eerder onderzoek van Rovers (1999) naar selectiviteit in de Nederlandse strafrechtketen vanaf 1970. Het nieuwe onderzoek besloeg dus grofweg de afgelopen twintig jaar: de periode na het verschijnen van het rapport van Rovers in 1999. Het onderzoek had als doel om te achterhalen wat klassenjustitie nou eigenlijk is en wat er onder het begrip klassenjustitie kan worden verstaan. Vervolgens is onderzocht of het voorkomt in Nederland, zo ja hoe vaak, en waardoor het komt. Deze onderzoeksvragen zijn beantwoord door middel van een literatuuronderzoek waarin naast wetenschappelijke literatuur van de laatste 20 jaar ook aanpalende (grijze) literatuur bekeken is. Daarnaast zijn interviews en focusgroepgesprekken met respondenten (zowel professionals uit de strafrechtketen als enkele kritische burgers) gehouden.

Het kwalitatieve onderzoek heeft geresulteerd in de volgende definitie: 'Klassenjustitie is selectieve rechtspleging die iemand illegitiem benadeelt wanneer die persoon niet tot de heersende klasse behoort en illegitiem bevoordeelt wanneer die persoon wel tot de heersende klasse behoort. Deze vormen van benadeling of bevoordeling kunnen illegitiem zijn op grond van het recht en/of door burgers als illegitiem worden ervaren. Vormen van bevoordelende en benadelende klassenjustitie kunnen zowel op directe als indirecte en zowel op bewuste als onbewuste wijze tot stand komen en kunnen systematisch of incidenteel van aard zijn.' (Van den Bos et al., 2021, p. 29).

Deze definitie is specifiek geformuleerd ten behoeve van het kwalitatieve onderzoek. Bij dit onderzoek is de blik bewust breed gehouden om zo geen vormen van klassenjustitie te missen die buiten de definitie van klassenjustitie zouden vallen. In de rest van deze paragraaf zullen we de verschillende elementen van deze definitie bespreken.

2.1.1 *Selectiviteit*

Volgens deze definitie gaat klassenjustitie over selectief handelen (in de vorm van bevoordeling of benadeling) bij de beslissingen die worden genomen in de strafrecht-

keten; dit wordt ook wel selectiviteit genoemd. Maar volgens deze definitie zijn selectiviteit en klassenjustitie geen synoniemen van elkaar. Er is volgens deze definitie pas sprake van klassenjustitie als de selectiviteit illegitiem is, dat wil zeggen als de selectiviteit als onterecht of verkeerd wordt ervaren. In sommige gevallen is maatwerk en selectiviteit gewenst en gepast, en dan is er dus geen sprake van klassenjustitie. Bepaalde delicten worden bijvoorbeeld vaker vervolgd, doordat er omwille van de beschikbare capaciteit keuzes gemaakt moeten worden. Kansrijke zaken worden dan eerder opgepakt dan andere. Zo heeft de Nederlandse overheid de afgelopen jaren sterk ingezet om delicten die veel impact hebben op het slachtoffer, zijn of haar directe omgeving en het veiligheidsgevoel van burgers in Nederland aan te pakken. Deze *high impact crimes* zijn bijvoorbeeld woninginbraken, straatroven en overvallen. Rechters houden op hun beurt bij de straftoemeting rekening met de persoonlijke omstandigheden van verdachten. Beide genoemde voorbeelden worden in veel gevallen als legitieme selectiviteit gezien.

Een ander relevant element in deze definitie is het onderscheid tussen bevoordeling en benadeling. Er is volgens deze definitie sprake van klassenjustitie als bepaalde groepen uit 'hogere klassen' (bijvoorbeeld leidinggevenden van ondernemingen, ondernemers of topambtenaren) illegitiem bevoordeeld worden, of als bepaalde groepen uit 'lagere klassen' (bijvoorbeeld mensen met een lager inkomen of met een niet-Nederlandse achtergrond) illegitiem benadeeld worden.

In de definitie worden daarnaast nog een aantal andere relevante kenmerken van selectiviteit uitgelicht: illegitieme selectiviteit kan bewust of onbewust gebeuren, systematisch of incidenteel zijn, en direct of indirect plaatsvinden. Deze drie kenmerken beschrijven we hieronder.

Ten eerste, bewuste selectiviteit ontstaat als de justitie-actor bewust selecterende beslissingen neemt, terwijl bij onbewuste selectiviteit de justitie-actor selectief handelt, maar zich daar niet bewust van is. In het kwalitatieve onderzoek worden zowel bewuste als onbewuste vormen van illegitieme selectiviteit als klassenjustitie aangemerkt.

Ten tweede, van systematische selectiviteit is sprake als benadeling of bevoordeling met een bepaalde regelmaat voorkomen. Als er sprake is van een op zichzelf staande situatie gaat het om incidentele selectiviteit. Ook individuele gevallen van illegitieme selectiviteit worden als klassenjustitie beschouwd, maar het problematische karakter van illegitieme selectiviteit neemt wel toe naarmate deze op grotere schaal voorkomt of in het systeem ingebed zit.

Ten derde, directe selectiviteit ontstaat als bij soortgelijke delicten verschillend wordt gehandeld. Het gaat hier om selectiviteit bij beslissingen over individuele personen in concrete strafzaken. Indirecte selectiviteit heeft betrekking op beslissingen over delicten in het algemeen. Deze selectiviteit gaat niet over concrete personen of zaken, maar bijvoorbeeld over het al dan niet strafbaar stellen van bepaalde typen delicten. Indirect kan dit leiden tot het benadelen van groepen bestaande uit mensen met bepaalde gelijke achtergrondkenmerken, doordat een groep vaker delicten van het ene type pleegt dan van het andere. Zowel direct als indirecte selectiviteit kan leiden tot klassenjustitie.

Samenvattend duidt, conform de in het kwalitatieve onderzoek gehanteerde definitie, klassenjustitie op alle vormen van illegitieme selectiviteit, ongeacht de manier waarop ze tot stand zijn gekomen of de mate waarin ze voorkomen.

2.1.2 Klasse

De term 'klasse' is bijna als vanzelfsprekend onderdeel van de definitie van klassenjustitie. In het kwalitatieve onderzoek is daarom ook gekeken wat hieronder precies wordt verstaan. Uit het literatuuronderzoek bleek dat klassen vaak worden geduid in sociaaleconomische termen, bijvoorbeeld op basis van economische hulpbronnen, en/of aan de hand van etniciteit (Rovers, 1999). In lijn hiermee zijn klassen sociale groepen in de maatschappij die kunnen worden onderscheiden aan de hand van sociaaleconomische kenmerken als opleidingsniveau, inkomen, vermogen, beroepsstatus en arbeidsstatus, en kenmerken die iets zeggen over iemands etniciteit of afkomst. Andere kapitaalvormen die mogelijk relevant kunnen zijn bij het bepalen van iemands sociale klasse zijn enerzijds sociaal kapitaal, zoals connecties of steun uit sociale netwerken, en anderzijds cultureel kapitaal, zoals taalgebruik, reputatie, titels en culturele participatie (Vrooman et al., 2014; Engbersen et al., 2019).

In de wetenschappelijke literatuur zijn verschillende indelingen van maatschappelijke of sociale groepen te vinden. Hierin worden doorgaans in ieder geval de gevestigde bovenlaag en het precariaat onderscheiden als de hoogste en laagste groep, met daarnaast een of meerdere middengroepen. Gerelateerd hieraan wordt er in de literatuur ook vaak gesproken over maatschappelijke scheidslijnen of tweedelingen (Tiemeijer, 2017): tegenstellingen tussen groepen in de maatschappij, bijvoorbeeld tussen armen en rijken of tussen lager en hoger opgeleiden.

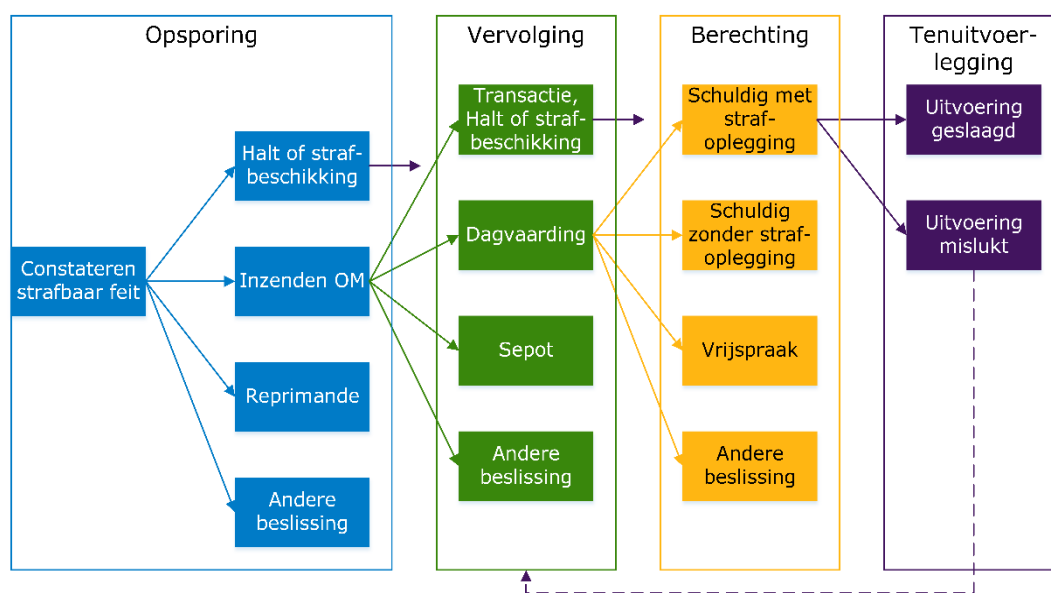
In het kwalitatieve onderzoek van Van den Bos et al. (2021) wordt voor het bepalen of er sprake is van klassenjustitie specifiek de heersende (een 'hogere') klasse tegenover de niet-heersende (een 'lagere') klasse gezet. De term heersende klasse verwijst naar de machthebbers of het establishment. Het gaat om een dominante klasse van mensen die tot de politieke en/of economische elite van een maatschappij behoren. Verder wordt het begrip heersende of hogere klasse in het kwalitatieve onderzoek niet gedefinieerd. In plaats daarvan wordt het begrip gepresenteerd als iets dat je herkent zodra je het ziet ('*I know one, when I see one*'). Op basis van het kwalitatieve onderzoek is daarom niet vooraf te bepalen welke mensen, met welke (sociaal-economische) achtergrondkenmerken, tot de heersende klasse behoren en welke niet.

2.2 Relevante beslissingen in de Nederlandse strafrechtketen

De strafrechtketen bestaat uit verschillende organisaties die samen belast zijn met de handhaving van het strafrecht in Nederland: van opsporing via vervolging en berechting tot en met de tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen. Het strafrechtelijke werkproces begint als de politie of een opsporingsambtenaar kennisneemt van een vermoedelijk gepleegd strafbaar feit. In het strafrecht wordt hierbij onderscheid gemaakt naar twee soorten strafbare feiten: overtredingen en misdrijven. Overtredingen zijn relatief lichte feiten, zoals openbare dronkenschap en verkeers-overtredingen. Misdrijven zijn ernstigere feiten, zoals verkrachting, mishandeling, inbraak en diefstal.

De politie mag, als er eenmaal een verdachte is gevonden, de zaak zelf afdoen met een reprimande (een waarschuwing), een Halt-verwijzing (een interventie voor jongeren), of een strafbeschikking (een boete). Zaken kunnen ook ter vervolging aangeboden worden aan het OM. Het OM kan vervolgens besluiten om een zaak niet verder te vervolgen (dit heet ook wel seponeren) of de zaak zelf af te doen middels een transactie of strafbeschikking (vaak een taakstraf of boete), of een Halt-verwijzing. De zaak kan door het OM ook voorgelegd worden aan de rechter (zittende magistratuur (ZM)). Dit heet dagvaarden. Vrijwel alle zaken beginnen in eerste instantie (in 'eerste aanleg') bij een rechtbank. De rechtbank doet een uitspraak en kan besluiten een sanctie (een straf of maatregel) op te leggen, zoals een geldboete of gevangenisstraf. Een rechter kan besluiten iemand vrij te spreken als het strafbare feit niet wettig en overtuigend is bewezen. Als het bewezenverklaarde feit niet strafbaar is, dan volgt er ontslag van rechtsvervolging. Het kan ook zijn dat iemand schuldig verklaard wordt, maar toch geen straf krijgt. Als een van de partijen (OM en/of verdachte) het oneens is met de uitspraak van de rechter, kan de zaak via een hoger beroep terecht komen bij het gerechtshof en vervolgens door middel van cassatie bij de Hoge Raad. Als de rechterlijke uitspraak definitief is ('onherroepelijk') dan kan deze uitgevoerd worden. Een straf of maatregel wordt uitgevoerd door de tenuitvoerleggingsorganisaties: DJI (gevangenisstraffen en tbs-, ISD- en PIJ-maatregelen), 3RO (reclasseringstoezicht en taakstraffen meerderjarigen), RvdK (taakstraffen minderjarigen), jeugdreclassering (toezicht op minderjarigen) en het CJIB (financiële sancties). Als het uitvoeren van een door de politie, het OM of de ZM opgelegde straf of maatregel niet lukt, stroomt de zaak opnieuw in bij het OM, waarna het OM moet beslissen welke vervolgacties er nodig zijn. Dit wordt ook wel herinstroom genoemd. In figuur 2.1 staat een schematische weergave van de belangrijkste beslissingen in de strafrechtspleging.

Figuur 1 Schematische weergave van de belangrijkste beslissingen in de Nederlandse strafrechtketen

In alle vier de beschreven fasen zitten selectiemomenten waarin illegitieme selectiviteit voor zou kunnen komen. Zo kan besloten worden om wel of geen vervolging in te stellen, een zaak wel of niet te seponeren, of wel of geen straf op te leggen. Ook de hoogte of het type van de straf kan variëren afhankelijk van de zaak. In deze

momenten heeft degene die de beslissing neemt enige discretionaire ruimte: de beoordelaar van een zaak heeft (binnen de geldende wetgeving, richtlijnen en aanwijzingen) keuzevrijheid bij het nemen van de beslissing. Een rechter kan voor hetzelfde vergrijp, bijvoorbeeld een eenvoudige diefstal, een geldboete, taakstraf of gevangenisstraf opleggen. In sommige fasen van de strafrechtketen is deze discretionaire ruimte groter dan in andere.

In het kwalitatieve onderzoek worden verschillende voorkomens van vermeende klassenjustitie in verschillende fasen van de strafrechtketen benoemd. Deze richten zich vooral op de eerste (voor)fasen van de strafrechtketen, waarin sprake is van een grote(re) discretionaire bevoegdheid. Het gaat dan onder andere om het vaker preventief fouilleren, registreren, staande houden of als verdachte aanmerken van bepaalde (etnische) groepen al dan niet in relatie tot of in combinatie met etnisch profileren of *predictive policing*. Deze selectiviteit betreft vooral de keuze wie wel in de strafrechtketen betrokken wordt en wie niet. Hier is mogelijk sprake van benadeling van mensen uit de niet-heersende klasse, zoals bijvoorbeeld minderheidsgroeperingen.

Een andere veelgenoemde vermeende verschijningsvorm van klassenjustitie betreft de praktijk om omvangrijke en complexe zaken tegen grote ondernemingen buitengerechtelijk af te handelen. In dergelijke zaken, waarin er bijvoorbeeld sprake is van witwassen, wordt dan door het OM niet tot vervolging overgegaan, maar wordt een hoge transactie aangeboden. Het gaat hier vaak om zaken waarin de verdachte een rechtspersoon is (rechtspersonen kunnen ook bij berechting veelal geen andere straf opgelegd krijgen dan een geldboete). In dit geval zit de selectiviteit in de keuze om in eenvoudigere zaken naar verhouding eerder of vaker te berechten dan in complexe zaken. In dit geval is er mogelijk sprake van bevoordeling van mensen uit de heersende klasse zoals bestuurders van ondernemingen. Mensen uit andere groepen, die vaker eenvoudigere delicten plegen die makkelijker op te sporen en te vervolgen zijn, worden naar verhouding juist benadeeld.

In het kwalitatieve onderzoek wordt niet één specifieke fase of beslissingsmoment aangewezen waar (illegitieme) selectiviteit zich vaak voor zou doen. Het onderzoek laat zien dat het op verschillende plekken in de strafrechtketen in meer of mindere mate voor kan komen.

2.3 Operationaliseren van de definitie

Zoals hierboven al aangegeven, is de definitie die we hier als uitgangspunt hebben genomen, geformuleerd ten behoeve van een verkennend kwalitatief onderzoek en daarom bewust breed gehouden. De onderzoekers concludeerden al in een vroegtijdig stadium dat de term klassenjustitie op veel verschillende wijzen gehanteerd wordt en van veel verschillende ladingen wordt voorzien. Klassenjustitie verwordt al snel tot een containerbegrip. Het kwalitatieve onderzoek heeft zich dan ook gericht op het maken van een bruikbare werkdefinitie om in de focusgroepen tot een verhelderende en niet-gepolariseerde discussie te komen over het fenomeen klassenjustitie. Het doel was ook om met het onderzoek een helicopterview te bieden van klassenjustitie en de verschillende verschijningsvormen daarvan.

Tegelijkertijd zorgt dit ervoor dat deze definitie niet een-op-een gebruikt kan worden als werkdefinitie voor het meetbaar maken van klassenjustitie. Voor kwantitatief onderzoek is nog een vertaalslag nodig, omdat dit een meer concrete operationalisering en afbakening vraagt dan kwalitatief onderzoek. In de definitie wordt onder

andere de focus gelegd op ervaren illegitimiteit, een normatief begrip dat voer is voor (maatschappelijke) discussie, dat het meetbaar maken ervan erg lastig maakt.

Ongeacht de exacte definitie van klassenjustitie, betekent het in ieder geval dat er enige vorm van selectiviteit is. Vooral directe selectiviteit is goed meetbaar te maken, zoals ook blijkt uit eerder onderzoek (zie paragraaf 2.4). Directe selectiviteit is, zoals hierboven uitgelegd, selectiviteit waarbij (potentiële) justitiabelen bevoordeeld of benadeeld worden ten opzichte van andere (potentiële) justitiabelen die een (soort)gelijk delict hebben gepleegd. Bij het meten van directe selectiviteit is het daarom nodig om te controleren voor de aard van het delict, zodat er sprake is van vergelijkbare zaken. Het gaat vervolgens om het vaststellen of herkennen van verschillen in de wijze waarop de personen in deze zaken behandeld worden. Hierbij is het ook nodig om te corrigeren voor andere elementen die de beslissing kunnen hebben beïnvloed, zoals daderkenmerken (bijvoorbeeld criminele voorgeschiedenis of psychologische gesteldheid).

In de volgende paragraaf worden enkele relevante kwantitatieve of empirische onderzoeken naar klassenjustitie en/of selectiviteit uitgelicht.

2.4 Eerder onderzoek naar selectiviteit in de strafrechterketen

In het verleden is al vaker geprobeerd om (directe) selectiviteit op basis van een of meerdere (sociaaleconomische) kenmerken aan te tonen. De overzichtsstudie van Rovers (1999) beschrijft de empirische studies naar directe selectiviteit in de Nederlandse strafrechterketen uitgevoerd in de periode tussen 1970 en 2000. Rovers (1999, p. 50) concludeert dat: 'In alle onderdelen van de strafrechterketen verschijnselen van klassenjustitie zijn aangetroffen, maar dat ze niet alom vertegenwoordigd zijn; selectiviteit naar sociaaleconomische status treedt op bij bepaalde beslissingen, ten aanzien van bepaalde misdrijven, bij specifieke groepen verdachten, et cetera. De omvang van het fenomeen is in veel onderzoek marginaal.'

Ook na 2000 zijn er verschillende vergelijkbare onderzoeken naar (directe) selectiviteit uitgevoerd. Wermink et al. (2012) onderzochten bijvoorbeeld specifiek de rol van daderkenmerken, zoals het wel- en niet- hebben van een Nederlands uiterlijk en de beheersing van de Nederlandse taal op de strafsoort die de rechter oplegt aan de verdachte. Het onderzoek liet onder andere zien dat daders met een Nederlands uiterlijk die ook de Nederlandse taal spraken tijdens de zitting de minste kans hadden op een gevangenisstraf. Het zwaarst gestraft werden de daders met een buitenlands uiterlijk die ook niet de Nederlandse taal spraken tijdens de strafzitting.

Wermink et al. (2015) onderzochten de rol van verschillen in etniciteit van justitiabelen op de straftoemeting van de rechters. De resultaten laten zien dat er verschillen in etniciteit bestaan bij de strafoplegging en straftoemeting, maar dat hoe meer factoren worden meegenomen deze verschillen vooral kleiner worden. Uitgesplitst naar arrondissementen blijven er kleine verschillen maar de cijfers voor de arrondissementen bevestigen toch vooral de algemene conclusies.

Leerkes et al. (2018) zochten naar een mogelijke verklaring waarom immigranten en hun autochtone kinderen vaak oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteitscijfers onder verdachten van misdrijven in Europa. Ze redeneerden dat deze politiecijfers vrij sterk waren uitvergroet, waardoor de internationale verschillen in de relatie tussen immigratie en criminaliteit mogelijksterwijs (deels) wijzen op contextuele verschillen in

selectieve rechtshandhaving. Aan de hand van kwantitatieve analyses onderzochten ze of inwoners van Turkse en Marokkaanse afkomst ook zelf meer misdrijven rapporteren dan autochtone Nederlanders. Hieruit ontdekten ze dat beide minderheden vergelijkbare tot lagere zelfgerapporteerde criminaliteitscijfers hebben dan de meerderheidsgroep wanneer op leeftijd, geslacht, stedelijkheid van de woongemeente, sociaal-economische positie en sociale wenselijkheid wordt gecontroleerd, in tegenstelling tot analyses die gebruik maken van administratieve gegevens. En immigranten van de eerste generatie minder misdaden rapporteren dan verwacht gezien hun sociale achterstand.

In recent onderzoek (Bezemer & Leerkens, 2021) is men nog verder ingezoomd op de oververtegenwoordiging van minderjarigen met een migratieachtergrond in de strafrechtketen. Hierbij is onder andere het effect van gedragskenmerken van deze jongeren op de politieregistraties onderzocht. Daarbij is voor het eerst onderzocht of jongeren die zelf een vergelijkbare mate van crimineel gedrag rapporteren vaker in beeld zijn bij de politie wanneer ze een migratieachtergrond hebben. De onderzoeksresultaten suggereren onder andere dat de verdenkingskans, de kans dat hetzelfde criminele gedrag leidt tot een verdachtenregistratie, twee tot drie keer zo groot is voor jongeren met een niet-westerse herkomst, zonder dat dit te herleiden is tot verschillen in crimineel gedrag of verschillen in demografische en sociaaleconomische kenmerken.

Rovers uitte in zijn studie ook twee algemene punten van kritiek op de empirische onderzoeken. Rovers (1999, p.56) geeft aan dat: 'Om directe selectiviteit vast te kunnen stellen moeten de kenmerken en de omstandigheden zo veel mogelijk worden gelijkgeschakeld.' In veel van de studies ontbreekt dit doordat in gebruikte bronnen, zoals dossiers en statistieken, belangrijke gegevens omtrent het misdrijf ontbreken. Een tweede punt van kritiek betreft de studies waarin niet of nauwelijks gecontroleerd wordt voor de onafhankelijke invloed van organisatieverschillen op de beslissingen. Rovers (1999, p. 57): 'Er kunnen bijvoorbeeld grote verschillen bestaan tussen arrondissementen in de wijze waarop strafzaken worden afgedaan. Dit kan vervolgens tot foutieve conclusies leiden wanneer verschillen in behandeling tussen organisaties samenhangen met verschillen in sociaaleconomische achtergrondkenmerken van justitiabelen (waarmee de betreffende organisaties te maken hebben). Het is dan mogelijk dat ten onrechte wordt geconcludeerd dat er sprake is van selectiviteit naar sociaaleconomische status, omdat de verschillen in behandeling in feite worden veroorzaakt door verschillen in organisatiecultuur. Het is echter ook mogelijk dat door organisatieverschillen de selectiviteit naar sociaaleconomische status juist verborgen blijft.'

Rovers' inventarisatie legt ook de 'white spots' in het onderzoek naar directe selectiviteit bloot. Hiervoor deed Rovers enkele aanbevelingen hoe deze in toekomstig onderzoek aangepakt zouden kunnen worden. Zo ontbreekt het in de opsporingsfase en de executies van sancties nog in goed kwantitatief inzicht naar selectiviteit. Ook pleit Rovers voor het meer toetsen van verklaringen van selectiviteit. De bronnen waarop veel onderzoek is gebaseerd, zijn nog te beperkt. Toekomstig onderzoek zou ook meer gebruik moeten maken van gekoppelde bronnen. We zien dat deze laatste aanbeveling in de recentere onderzoeken reeds is opgevolgd en dat er door het beschikbaar komen van steeds meer gegevensbronnen er ook uitgebreidere analyses mogelijk zijn. Hier gaan we in hoofdstuk 3 en 4 dieper op in.

Toekomstig onderzoek naar directe selectiviteit zou volgens Rovers er als volgt uit moeten zien: 'Het onderzoek zou moeten bestaan uit opeenvolgende kwantitatieve en kwalitatieve stappen. In de eerste stap, het kwantitatieve onderzoek, wordt op kritische wijze vastgesteld of er sprake is van selectiviteit. Indien dit het geval blijkt, volgt de tweede stap, het kwalitatieve onderzoek. In dit onderzoek wordt gespeurd naar mogelijke verklaringen voor de gesignaleerde selectiviteit. Deze vormen weer de input van kwantitatief onderzoek waarin de naar voren gebrachte hypothesen kritisch worden getoetst. Bij weerlegging volgt weer kwalitatief onderzoek, waarin geprobeerd wordt een verklaring te vinden voor de weerlegging, waarna weer nieuwe hypothesen worden geformuleerd, die vervolgens weer in kwantitatief onderzoek worden getoetst, et cetera. Het voordeel van een dergelijke, cyclische benadering is, dat zowel de beschrijvingen als de verklaringen in kwaliteit toenemen, omdat ze elkaar voortdurend bevruchten.' (Rovers, 1999, p. 84). Het voordeel van deze benadering is dat in het kwalitatieve deel van het onderzoek ook onderzocht kan worden of de gevonden selectiviteit illegitiem en/of bewust is. Zo kunnen de lastig kwantificeerbare elementen toch meegenomen worden.

Samenvattend geven de bevindingen van Rovers belangrijke aanknopingspunten voor het uitvoeren van kwantitatief onderzoek naar directe selectiviteit in de strafrecht-keten. Duidelijk is het belang van het gebruik van bronnen met gedetailleerde gegevens over het misdrijf en ook dat er rekening gehouden moet worden met organisatieverschillen en de invloed ervan op de beslissingen. Rovers' aanbeveling om opeenvolgende kwantitatieve en kwalitatieve stappen in het onderzoek te verwerken is ook belangrijk. Er zullen gewoonweg meerdere analyses nodig zijn om ten eerste vast te kunnen stellen dat er selectiviteit plaats heeft gevonden en vervolgens mogelijke verklaringen ervoor te kunnen achterhalen. De eerste kwantitatieve stap zou ook nog eens uit meerdere kwantitatieve deelstappen kunnen bestaan: een exploratieve stap en een toetsende stap die kwantitatief vaststelt of er sprake is van selectiviteit. Dit bespreken we uitgebreid in hoofdstuk 4.

2.5 Samenvatting en discussie

De definitie van klassenjustitie die uit het kwalitatieve onderzoek komt (Van den Bos et al., 2021), is bedoeld voor verkennend kwalitatief onderzoek en daarom bewust breed gehouden. Met als gevolg dat deze definitie niet een-op-een gebruikt kan worden als werkdefinitie voor het meetbaar maken van klassenjustitie. Voor kwantitatief onderzoek is nog een vertaalslag nodig, omdat dit een meer concrete operationalisering en afbakening vraagt dan kwalitatief onderzoek. Belangrijke elementen van de kwalitatieve definitie zijn lastig tot niet systematisch te kwantificeren of te herkennen. Dit betreft vooral de elementen van klassenjustitie die gaan over de subjectieve ervaring van mensen. Het objectief vaststellen van ongewenste ongelijke behandeling is dan niet mogelijk. Datzelfde geldt voor het objectief kunnen vaststellen of mensen tot een heersende klasse dan wel niet-heersende klasse behoren.

Ongeacht de exacte definitie van klassenjustitie, meetbaar is in ieder geval wel directe selectiviteit (zo laat eerder onderzoek zien): het vergelijken van minstens twee groepen justitiabelen die voor vergelijkbare strafbare feiten anders behandeld worden. Als blijkt dat twee groepen anders behandeld worden, betekent dat vervolgens niet dat er ook daadwerkelijk sprake is van klassenjustitie. Het is er wel een aanwijzing voor en hoe groter het verschil is, hoe groter de kans dat er ook echt iets 'mis' is. Het blijft

een aanwijzing die vervolgens met kwalitatief vervolgonderzoek onderzocht moet worden om vast te stellen of er daadwerkelijk sprake is van klassenjustitie.

In deze verkenning zullen we ons daarom focussen op directe selectiviteit. Dit is selectiviteit waarbij voor soortgelijke delicten verschillende beslissingen worden genomen. Indirecte selectiviteit (het al dan niet strafbaar stellen van bepaalde typen delicten) kan beter via kwalitatief onderzoek onderzocht worden en wordt daarom in deze verkenning niet meegenomen.

Dit houdt in dat we ons in deze verkenning vooral zullen richten op mogelijke methoden voor het herkennen van directe selectiviteit. Deze methoden zouden in staat moeten zijn om te laten zien of er in gelijksoortige zaken verschillende beslissingen zijn genomen betreffende verschillende maatschappelijk groepen. Door deze keuze vallen rechtspersonen (bedrijven, instellingen en overheidsorganisaties) buiten de scope van de kwantitatieve analyses die mogelijk zijn op basis van onze aanbevelingen. Het is namelijk moeilijk om de behandeling van rechtspersonen kwantitatief te vergelijken met de behandeling van natuurlijke personen, doordat criminaliteit onder rechtspersonen veel minder vaak voorkomt, zij andere delicten plegen dan natuurlijke personen en zij voor sommige strafrechtelijke sancties niet in aanmerking komen (bijvoorbeeld een gevangenisstraf). Een dergelijke vergelijking zal daarnaast weinig tot geen inzicht geven in de selectieve behandeling (beoordeling) van bestuurders van grote ondernemingen (het ontlopen van persoonlijke vervolging). Kwalitatief onderzoek specifiek gericht op de behandeling van deze groep kan daar meer en beter inzicht in geven dan een kwantitatieve analyse.

We leggen in onze verkenning de focus op het toenemende problematische karakter van selectiviteit wanneer dit op een grotere schaal voorkomt of in het systeem ingebed zit. Daarmee richten we ons dus vooral op de meer systematische (veelvoorkomende) vormen van directe selectiviteit. Methoden voor het herkennen van uitzonderingsgevallen of uitbijters (en dus het aantonen van incidentele directe selectiviteit) worden daarom niet meegenomen in deze verkenning.

Met deze afgebakende scope benaderen we selectiviteit niet als een algemeen verschijnsel, maar splitsen we het op naar specifieke delicten en specifieke beslissingen in de strafrechtketen (zie ook Rovers, 1999). Dit is in lijn met eerdere kwantitatieve of empirische onderzoeken naar klassenjustitie en/of selectiviteit. Deze richten zich eigenlijk altijd op één aspect van klassenjustitie, en niet op klassenjustitie in de volle breedte.

Het kwalitatieve onderzoek van Van den Bos et al. (2021) geeft door de brede focus maar beperkt aanknopingspunten voor een specifieke afbakening van een kwantitatieve analyse van systematische directe selectiviteit. Dat was overigens ook niet het hoofddoel van het onderzoek. Uit het onderzoek blijkt wel dat niet één specifieke fase of beslissingsmoment in de strafrechtketen aan te wijzen is waar (illegitieme) selectiviteit zich vaak voordoet. Het plaatsvinden van vermeende klassenjustitie lijkt zich volgens het kwalitatieve onderzoek wel meer te richten op de eerste (voor)fasen van de strafrechtketen, waarin sprake is van een grote(re) discretionaire bevoegdheid. Het ligt voor hand een toekomstige kwantitatieve analyse te focussen op deze beslissingsmomenten in de strafrechtketen. In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de gegevens die hierover beschikbaar zijn.

Dit eerste deel van de verkenning laat duidelijk zien dat het kwantificeren van klassenjustitie in de strafrechtketen niet direct als een geheel kan worden aangepakt. Het is juist belangrijk dat vooraf keuzes worden gemaakt waarop gefocust moet worden om zo tot haalbare analyses te komen. Het vaststellen van een helder en behapbaar doel is belangrijk voor het kiezen van de juiste analysemethoden. Als het doel van een kwantitatief onderzoek bijvoorbeeld is om specifiek te kijken naar de bevoordeling van rechtspersonen, dan zijn (andere) methoden nodig die in deze verkenning niet aan de orde komen. In de volgende hoofdstukken lichten we verder toe hoe de uitgangssituatie en context (waaronder doel en beschikbaarheid gegevens) van invloed zijn op de te kiezen analysemethode. We laten eerst zien welke gegevens er beschikbaar zijn en vervolgens welke methode voor welk doel toegepast kan worden.

3 Data en beschikbare bronnen

In dit hoofdstuk verkennen we de voor een kwantitatieve analyse naar directe selectiviteit beschikbare databronnen. In paragraaf 3.1 beschrijven we eerst welke gegevens relevant zijn bij het vaststellen van selectiviteit. We geven vervolgens een globaal overzicht van beschikbare bronnen en lichten er enkele interessante bronnen uit in paragraaf 3.2 en 3.3. Tot slot bespreken we het gebruik en de beperkingen van de beschikbare data in paragraaf 3.4, en benoemen een aantal privacyaspecten in paragraaf 3.5.

3.1 Relevante data

In lijn met de definitie van selectiviteit zoals besproken in hoofdstuk 2, is het om vast te kunnen stellen of er sprake is van directe selectiviteit in de strafrechtspleging nodig om naar drie soorten gegevens te kijken: de genomen beslissingen, de gegevens waarop de beslissingen zijn gebaseerd en de kenmerken van de personen over wie de beslissingen zijn genomen.

Gegevens over de genomen beslissingen binnen de strafrechtspleging en de personen waarop deze betrekking hebben, worden onder andere vastgelegd in de primaire registratiesystemen van de organisaties binnen de strafrechtketen, waaronder de systemen van de politie, het OM en de rechterlijke macht. Deze drie organisaties registreren beslissingen en daarmee samenhangende gegevens over welke (rechts)personen worden opgespoord, vervolgd, berecht en welke straffen er worden opgelegd. Gegevens uit de registratiesystemen worden vaak verzameld voor verdere analyse, wetenschappelijk onderzoek of het genereren van statistieken. Deze systemen bevatten doorgaans ook een aantal persoonlijke kenmerken, zoals leeftijd, gender, geboorteland en woonplaats.

Gegevens over de sociaaleconomische kenmerken van personen zoals opleiding en beroepsvaardigheden, beroep, inkomen, en vermogen, worden in het algemeen niet of slechts beperkt in registratiesystemen binnen de strafrechtketen vastgelegd. Dergelijke gegevens worden bij andere organisaties geregistreerd in het kader van hun primaire proces. Het CBS verzamelt deze gegevens voor het maken van statistieken. Een deel van de gegevens is op geaggregeerd niveau beschikbaar als open data, en een deel van de gegevens op microniveau is (tegen betaling) binnen een speciaal ingerichte remote-access-omgeving te raadplegen bij het CBS. In Van den Bos et al. (2021) wordt ook het sociaal kapitaal benoemd (waaronder het bezitten van relevante connecties) als relevant voor het thema klassenjustitie. Deze gegevens worden niet breed verzameld. Het CBS heeft bijvoorbeeld wel de meetlat sociaal kapitaal,⁴ maar deze is gebaseerd op een steekproef van de Nederlandse bevolking, en daarom ongeschikt voor een brede koppeling met andere relevante gegevens. Sociale media zoals LinkedIn of Facebook lijken een interessante optie om professionele of persoonlijke sociale netwerken van personen in kaart te brengen. Het scrapen en koppelen van dit soort gegevens is vanuit privacy oogpunt echter niet zomaar mogelijk (zie ook paragraaf 3.5) en is daarnaast geen triviale taak.

⁴ <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2011/51/meetlat-sociaal-kapitaal>.

Daarnaast zijn er binnen de strafrechtketen nog andere systemen en datasets beschikbaar die mogelijk bruikbaar zijn bij het vaststellen van selectiviteit. In Bezemer en Leerkes (2021) is bijvoorbeeld naast gegevens uit de politieregistratie BVH (Basisvoorziening Handhaving) en microgegevens van het CBS, gebruikgemaakt van data uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit (MZJ) over zelfgerapporteerd ouderschap, sociaaleconomische positie, sociale deviantie, probleemgedrag en sociale wenselijkheid. In Wermink et al. (2015) worden gegevens van OM, ZM en gegevens over de criminele voorgeschiedenis gecombineerd met een tweetal datasets. De eerste dataset bevat gegevens van verdachten bij wie de reclassering in een RiSc (Recidive InschattingsSchalen) heeft afgenomen voor de terechtzitting met gedetailleerde informatie over onder andere de woonsituatie, het werk, de financiële situatie, relaties en middelengebruik van de verdachte. De tweede dataset is van het Prison Project waarin een grote groep verdachten die instroomden in een Huis van Bewaring in Nederland kort na binnenkomst werden geïnterviewd, met gedetailleerde informatie over de verdachten, waaronder hun sociale omstandigheden.

Het doel van deze verkenning is niet om uitputtend alle mogelijke gegevens die van belang zijn voor het vaststellen van selectiviteit vast te leggen. De veelheid aan beslissingen en daarbij behorende gegevens is daarvoor te groot. Het is noodzakelijk om te bepalen naar welke beslissing of beslissingen (kwantitatief) onderzoek moet worden gedaan. Vervolgens kan worden onderzocht welke gegevens relevant zijn, en in hoeverre deze geregistreerd worden en bruikbaar zijn. In de volgende twee paragrafen zullen we een aantal concrete bronnen bespreken die kunnen worden gebruikt in een kwantitatieve analyse.

3.2 Geaggregeerde (open) data

In Statline, de elektronische databank van het CBS, is onder andere statistische informatie te vinden over de vervolgings- en berechtingsfase van de strafrechtketen. Aan de hand van StatLine-tabellen zijn uitsplitsingen mogelijk op geaggregeerd niveau om zo justitiabelen in te delen in groepen op door het CBS geselecteerde sociaaleconomische categorieën. Hiermee kan afgeleid worden of mensen in een bepaalde sociaaleconomische categorie op andere wijze uitstromen.

Interessant in het kader van onderhavige studie is de tabel over de vervolging en berechting van misdrijven⁵ die kan worden uitgesplitst naar soort verdachte (man, vrouw, rechtspersoon enz.), delict (vermogensmisdrijven, drugsmisdrijven, enz.), leeftijdscategorie en sociaaleconomische categorie. De toelichting bij de tabel is als volgt: 'De voornaamste sociaaleconomische activiteit van een persoon is vastgesteld op basis van inkomensbronnen en het volgen van onderwijs.'. Deze indeling bevat 7 categorieën: werknemer en zelfstandige, uitkeringsontvanger, pensioenontvanger, (school)kind of student, overige (zonderinkomen), niet van toepassing, en onbekend. Meer informatie over de sociaaleconomische categorieën is te vinden in de toelichting bij de tabel op StatLine.

Aan de hand van de Statline tabellen kunnen voor de verschillende sociaaleconomische categorieën drie typen beslissingen in de strafrechtketen worden bekeken: de afdoeningen door het Openbaar ministerie (o.a. sepot, strafbeschikking of dagvaarding), het vonnis in eerste aanleg door de rechter (o.a. schuldigverklaring of vrijspraak), en de soort en hoogte van de opgelegde straf door de rechter (o.a.

⁵ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83943NED/table>.

gevangenisstraf, taakstraf of geldboete). Deze gegevens kunnen worden gebruikt om inzichtelijk te maken of er verschillen zijn in beslissingen tussen de verschillende voorgedefinieerde sociaaleconomische categorieën.

Belangrijke nadelen van het gebruik van dergelijke geaggregeerde data zijn dat het niet mogelijk is om verder in te zoomen als er wordt geconstateerd dat een bepaalde groep vaker een andere beslissing krijgt dan de andere groepen, en dat het niet mogelijk is om extra data op individueel niveau te koppelen als de gegevens die zijn meegenomen in het geaggregeerde model onvoldoende verklarend zijn. Het heeft daarom voordelen om voor het aantonen van selectiviteit gebruik te maken van data die betrekking hebben op individuele personen of zaken. Dit worden ook wel microdata genoemd. Enkele bronnen van microdata uit de strafrechtketen bespreken we in de volgende paragraaf.

3.3 Microdata op persoons/zaakniveau

Hierna geven we een overzicht van een aantal concrete gegevensbronnen van belangrijke organisaties in de strafrechtketen en het CBS die gebruikt kunnen worden bij het onderzoeken van selectiviteit. We noemen daarbij de belangrijkste gegevens die relevant zijn in het kader van het meten van selectiviteit.

3.3.1 Basis Voorziening Handhaving

Basis Voorziening Handhaving (BVH) is een informatiesysteem dat politieagenten gebruiken ter ondersteuning van hun handhavingstaken. Met dit systeem kunnen bijvoorbeeld meldingen worden geregistreerd, aangiftes worden verwerkt en incidenten worden afgehandeld. BVH-informatie wordt ontsloten in GIDS en/of COGNOS, het managementinformatiesysteem van de politie. Relevant zijn onder andere gegevens over de ter kennis gekomen delicten, gehoorde verdachten en de afhandeling van de verdachten (zoals insturen naar OM, strafbeschikking of reprimande).

3.3.2 Phoenix Strafrechtketen

Phoenix Strafrechtketen (PSK) is een datawarehouse waarin gegevens uit de primaire registratiesystemen van het OM en de ZM (genaamd COMPAS en GPS) verzameld worden. Het biedt informatie over de instroom van zaken bij het OM en over de afhandeling van die zaken door het OM en door de rechter in eerste aanleg. Relevante gegevens zijn ingestroomde zaken, persoonskenmerken, gepleegde delicten, afhandeling door het OM, afhandeling door de rechter in eerste aanleg, en het type en de hoogte van opgelegde straffen en maatregelen.

3.3.3 Onderzoek- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie

De Onderzoek- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie (OBJD) is een database die speciaal voor het WODC is ontwikkeld om recidive te kunnen onderzoeken. De OBJD is een versleutelde kopie van het justitiële documentatiesysteem (JDS) dat wordt beheerd door de Justitiële Informatiedienst (JustID). Het JDS bevat strafbladen (officieel het 'uittreksel justitiële documentatie'). In de OBJD is per persoon de justitiële voorgeschiedenis te raadplegen. Relevante gegevens zijn het aantal eerdere

strafzaken (incl. vrijgesproken zaken en seponeerde zaken), het aantal eerdere gevangenisstraffen en de kans op recidive.

3.3.4 *Sociaal Statistische Bestanden*

Gegevens van de politie, OM en ZM, of uit de OBJD, kunnen aangevuld worden met sociaaleconomische gegevens op persoonsniveau uit de sociaal statistische bestanden (SSB⁶) van het CBS. Het doel van het SSB is het beschikbaar stellen van microdata ten behoeve van publicaties op het terrein van sociaaleconomische en ruimtelijke statistieken. Deze gegevens kunnen op individueel niveau aan personen (voorkomend in de gegevensbronnen van de strafrechterketen) worden gekoppeld op basis van persoonlijk identificerende gegevens zoals BSN. Voorwaarde hierbij is dat in de 'remote access' omgeving van het CBS wordt gewerkt, met de daar beschikbare analysetools. Alle gegevens die nodig zijn voor het onderzoek moeten in deze remote access omgeving worden geplaatst. Relevant in het SSB zijn gegevens over personen, uitkeringen, banen, inkomen, opleidingen, huishoudens, huizen en geografie.

3.3.5 *Administratie- en Informatiecentrum voor de Executieketen*

Bij de uitvoering van straffen zijn diverse organisaties binnen de strafrechterketen betrokken, zoals DJI en 3RO. Bij het CJIB is het Administratie- en Informatiecentrum voor de Executieketen (AICE) ingericht. Het AICE coördineert de uitvoering van straffen in Nederland zoals gevangenisstraffen, taakstraffen of verkeersboetes. Het AICE zorgt ervoor dat elke ketenpartner op het juiste moment de juiste informatie ontvangt. Door deze taken beschikt het CJIB over veel waardevolle informatie die worden gebruikt voor allerlei onderzoeken, rapportages en analyses. Relevant zijn onder andere het resultaat (zoals succesvol of voortijdig beëindigd) van de tenuitvoerlegging van de verschillende sancties.

3.4 **Gebruik en beperkingen van de data**

Er is een aantal zaken waarmee rekening moet worden gehouden bij het uitvoeren van een kwantitatieve analyse op de hiervoor genoemde bronnen. In paragraaf 3.4.1 zullen we dieper ingaan op de benodigde koppeling van verschillende datasets. In paragraaf 3.4.2 tot en met 3.4.4 gaan we in op een aantal problemen met de data die een analyse bemoeilijken. Ten slotte geeft paragraaf 3.4.5 suggesties over hoe domeinkennis kan worden toegepast om de data op een goede manier in de analyse te gebruiken.

3.4.1 *Koppelen van data*

Om te kunnen bepalen of er sprake is van directe selectiviteit bij een bepaalde beslissing in de strafrechterketen zal het vaak nodig zijn meerdere bronnen te combineren. Als er bijvoorbeeld naar de door de rechter opgelegde straf wordt gekeken is het noodzakelijk informatie over de strafzaak uit PSK te combineren met informatie over de criminele voorgeschiedenis uit de OBJD (eerder gepleegde misdrijven kunnen van invloed zijn op de strafmaat) en de sociaaleconomische kenmerken uit het SSB. Als per zaak de criminele voorgeschiedenis en sociaal-economische achtergrond van de betrokken verdachte bekend is, kan worden nagegaan of een bepaalde groep personen

⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/stelsel-van-sociaal-statistische-bestanden--ssb-->.

(gekaracteriseerd door een kenmerk of een combinatie van kenmerken) vaker een afwijkende beslissing krijgt terwijl de straf-rechtelijke gegevens die ten grondslag liggen aan het besluit hetzelfde zijn. Het is daarvoor noodzakelijk om gegevens uit verschillende systemen op zaak- of persoons-niveau te koppelen. Deze systemen zijn echter niet ontwikkeld om gegevens uit te wisselen. Het risico bestaat dat niet alle zaken of personen gekoppeld kunnen worden, waardoor een deel van de dataset die voor analyse wordt gebruikt onvolledig is. Zo kunnen bijvoorbeeld gegevens over de criminele voorgeschiedenis ontbreken, of de sociaaleconomische gegevens als het niet mogelijk is de verdachte in de verschillende bronnen te herkennen. Het koppelen zal moeten plaatsvinden op (uniek) identificerende gegevens van zaken (bijvoorbeeld zaaknummer) of personen (bijvoorbeeld BSN), of op een combinatie van (pseudo) identificerende attributen als dit niet afdoende is. In Van den Braak et al. (2015) is een groot aantal bronnen uit de strafrechtketen aan elkaar gekoppeld. In dat onderzoeksrapport worden de uitdagingen beschreven die daarbij komen kijken.

Bij het koppelen van de sociaaleconomische gegevens (aan de strafrechtelijke gegevens) geldt nog een andere beperking. Het CBS hanteert een werkwijze waarbij microgegevens alleen binnen een speciale remote access omgeving van het CBS mogen worden gekoppeld. Dit betekent dat als het gewenst is van deze gegevens gebruik te maken, ook alle andere gegevens van het onderzoek bij het CBS dienen te worden geplaatst. Het CBS biedt een aantal standaardfaciliteiten aan voor analyse. Als echter gebruik wordt gemaakt van innovatieve of zelf ontwikkelde analysesoftware, zijn er aanvullende afspraken met CBS nodig over hoe dit gefaciliteerd kan worden en tegen welke voorwaarden en kosten.

3.4.2 *Ontbrekende data*

Niet alle beslissingen in de strafrechtketen waarbij er sprake kan zijn van selectiviteit worden uitgebreid geregistreerd. De voorfase bijvoorbeeld wordt benoemd als belangrijke fase waarin selectiviteit kan plaatsvinden (zie paragraaf 2.2). Nederland kent bijvoorbeeld geen stopformulier bij standhoudingen zoals het geval is in Engeland en Wales (De Ridder et al., 2016). Het stopformulier maakt daar deel uit van een pakket aan maatregelen om onder andere etnisch profileren tegen te gaan. Als gegevens over standhoudingen echter niet (of beperkt) geregistreerd worden is een kwantitatieve analyse niet mogelijk. Indien het gewenst is toch kwantitatief inzicht te krijgen in een dergelijke beslissing, zal meer registratie nodig zijn. Dit staat echter op gespannen voet met de wens voor minder administratieve werklast.

De focus van de primaire registratie ligt meestal op de genomen beslissingen. Lang niet alle overwegingen met betrekking tot een strafrechtelijke beslissing worden in de registratiesystemen opgenomen. Mogelijk zijn deze gegevens of een deel daarvan wel beschikbaar in bijvoorbeeld dossiers, maar daarmee niet eenvoudig grootschalig te ontsluiten. Dat betekent dat een analyse op registratiedata in dergelijke gevallen gebaseerd zal zijn onvolledige gegevens.

3.4.3 *Lastig bruikbare data*

Gegevens uit andere bronnen dan registratiesystemen zijn vooralsnog vaak minder goed bruikbaar in een kwantitatieve analyse. Als er sprake is van tekstuele data, is deze niet direct geschikt voor kwantitatieve analyse. De rechtspraak (zie rechtspraak.nl) registreert veel gegevens met betrekking tot een vonnis als tekst,

bijvoorbeeld de overwegingen die die een rol spelen bij de oplegging van een straf. Deze kunnen op dit moment nog niet eenvoudig meegenomen worden.

Door recente ontwikkeling op het gebied van natural language processing en deep learning is er bij de interpretatie van deze teksten en het extraheren van zogenoemde 'features' wel al meer mogelijk dan voorheen. Een feature kan bijvoorbeeld aangeven of er sprake is van 'verzachtende' en/of 'verzwarende' omstandigheden, als dat in de tekst wordt benoemd. De features kunnen vervolgens in een kwantitatieve analyse worden gebruikt. Het ontwikkelen van dergelijke features is echter een onderzoeks- onderwerp op zichzelf waarbij veel kennis nodig is over het gebruik van de techniek. Door het inzetten van dit soort technieken zal de complexiteit en omvang van het onderzoek toenemen.

3.4.4 *Registratiewerkelijkheid*

In Rovers (1999) wordt aangehaald dat er grote verschillen bestaan tussen arrondissementen in de wijze waarop strafzaken worden afgedaan. Het is dan mogelijk dat in onderzoek ten onrechte wordt geconcludeerd dat er sprake is van selectiviteit (of de afwezigheid hiervan), omdat de verschillen in behandeling in feite worden veroorzaakt door verschillen in organisatiecultuur. Recenter onderzoek naar de rol van etniciteit in de straftoemeting (Wermink et al. 2015) laat zien dat er verschillen zijn tussen arrondissementen, maar dat de cijfers voor de arrondissementen toch vooral de algemene conclusies bevestigen. In hoeverre de verschillen in werkwijze en registratie van de arrondissementen ook nu nog bestaan, is onduidelijk, maar het is wel een aandachtspunt bij kwantitatief onderzoek.

Het probleem dat geschetst wordt, is echter breder. In Choenni, Netten, et al. (2021) wordt benoemd dat de registratiewerkelijkheid kan afwijken van de realiteit, met gevolgen voor uitkomsten van modellen die gebruik maken van registratiedata, en dat is ook hier het geval. De registratie wordt in het algemeen gedaan in het kader van het primaire proces van de organisaties. Gegevens die voor dat proces minder van belang zijn, worden vaak ook minder goed geregistreerd. Ook worden er fouten gemaakt in de registratie, en kunnen verschillende mensen op verschillende wijze registreren. Daardoor kunnen gegevens onjuist of onvolledig zijn, of zelfs geheel ontbreken. Om te kunnen vaststellen of een beslissing 'passend' is, is het belangrijk alle factoren die ten grondslag liggen aan de beslissing mee te nemen in de analyse. De hiervoor genoemde beperkingen bemoeilijken deze vaststelling.

3.4.5 *Benodigde domeinkennis*

De keuze welke data mee te nemen in het onderzoek, en in welke vorm, kan van invloed zijn op de uitkomsten. In veel eerder onderzoek worden verschillende soorten misdrijven samengenomen in de analyse. Dit gaat echter voorbij aan het feit dat niet elk (type) misdrijf even makkelijk op te sporen en/of te bewijzen is, en dat er verschillende (type) straffen kunnen worden opgelegd. Bij verkeersmisdrijven is bijvoorbeeld veelal sprake van heterdaad, terwijl fraude vaak een stuk lastiger is vast te stellen. Ook binnen bepaalde delictscategorieën kunnen grote verschillen zijn. Een categorie als 'vermogensdelicten' is zeer breed en bevat zowel eenvoudige diefstal als valsheidsmisdrijven. Het is niet denkbeeldig dat die twee type misdrijven door heel verschillende soorten daders worden gepleegd.

Ook in Rovers (1999, p. 56) wordt dit benoemd: *'De gelijkshakeling van misdrijven is in veel studies echter een zwak punt. In de meeste onderzoeken die betrekking hebben op vervolging en berechting is gebruikgemaakt van dossiers en statistieken. In deze bronnen ontbreken belangrijke gegevens omtrent het misdrijf, zodat het kan lijken of de geselecteerde misdrijven (tamelijk) gelijksoortig zijn, terwijl ze in werkelijkheid sterk kunnen variëren op kenmerken die relevant zijn voor de beslissing.'* Het is dus van belang om op basis van domeinkennis een goede afweging te maken welke gegevens, op welk detailniveau, worden meegenomen in het onderzoek.

3.5 Privacyaspecten

Om vast te kunnen stellen of er sprake is van selectiviteit is het nodig om zo veel mogelijk gegevens over individuen te verzamelen die daar mogelijk mee samenhangen. Het gaat dan om strafrechtelijke gegevens, maar ook om sociaaleconomische gegevens en gegevens over sociaal kapitaal. Deze gegevens zijn opgenomen in verschillende datasets. Voor een grondige analyse is een koppeling op persoonsniveau noodzakelijk. Omdat het hier gaat om gegevens die direct of indirect te herleiden zijn tot een persoon, worden er voor deze analyse dus persoonsgegevens verwerkt. Het op grote schaal verzamelen van persoonsgegevens staat op gespannen voet met de privacy van de betrokkenen. Het is daarom zaak zorgvuldig om te gaan met deze gegevens en niet meer gegevens te verzamelen dan nodig. In deze context is dit extra belangrijk omdat het hierbij gaat om personen waarover een strafrechtelijke beslissing is genomen, dus ook personen waarvan bijvoorbeeld de zaak is geseponeerd of die zijn vrijgesproken.

De belangrijkste regels voor de omgang met persoonsgegevens in Nederland en de EU zijn vastgelegd in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Hierin staat bijvoorbeeld dat persoonsgegevens alleen verzameld mogen worden met een gerechtvaardigd doel, dat de verwerking moet passen bij het doel waarvoor ze worden verwerkt, dat de gegevens op een passende manier moeten zijn beveiligd en dat inbreuken in verband met persoonsgegevens (datalekken) gemeld moeten worden. Als de verwerking een hoog privacyrisico oplevert, is het daarnaast verplicht om een Data Protection Impact Assessment (DPIA) uit te voeren waarin de risico's vooraf in kaart gebracht worden. Er is bijvoorbeeld sprake van een verwerking met een hoog risico als er bijzondere persoonsgegevens, waaronder gegevens over iemands ras, verwerkt worden. Hiervoor gelden aanvullende regels. Ook het verwerken van strafrechtelijke gegevens is aan strengere regels gebonden. Voor gegevens die betrekking hebben op specifieke taken van politie en justitie op het gebied van opsporing en vervolging geldt niet de AVG, maar de Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens of de Wet politiegegevens. Het is mogelijk om deze gegevens te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek en statistiek, zolang de resultaten geen persoonsgegevens bevatten. Het verkrijgen van de juiste toestemmingen en het uitwerken van een DPIA, kan erg tijdrovend zijn. Het is daarbij nodig om goed te onderbouwen waarom de persoonsgegevens nodig zijn voor de beoogde analyse.

Gegevens over sociaal kapitaal en over bepaalde persoonlijke omstandigheden worden niet breed geregistreerd. Als het gewenst is deze gegevens mee te nemen in het onderzoek (bijvoorbeeld om te kijken of iemand met veel connecties anders behandeld wordt dan iemand die dat niet heeft of in hoeverre de taalbeheersing een rol speelt) zal naar alternatieve bronnen gekeken moeten worden, zoals monitoren, vragenlijsten,

zelfrapportages of sociale media. Die gegevens zijn verzameld (of in of in het geval van sociale media door personen zelf openbaar gemaakt) met een bepaald doel en mogen niet zomaar voor een ander doel gebruikt worden. Het is dan ook van groot belang zorgvuldig met deze gegevens en het koppelen hiervan om te gaan en waar nodig toestemming te vragen van betrokkenen. Het vragen van toestemming van betrokkenen is ook vastgelegd in de privacywetgeving en geldt als een van de verwerkingsgrondslagen voor persoonsgegevens (dit is dan toegestaan).

3.6 **Samenvatting en discussie**

Om vast te kunnen stellen of er sprake is van selectiviteit in de strafrechtspleging is het nodig om data te verzamelen over de in een zaak genomen beslissingen en de informatie waarop deze beslissingen gebaseerd zijn, en de kenmerken van de personen waarover de beslissingen zijn genomen. Domeinkennis speelt hierbij ook een rol, zoals bij het bepalen op welke detailniveau de data relevant is voor het meten van selectiviteit. Een voorbeeld is het meenemen van gedetailleerde delictinformatie, omdat soorten misdrijven en de dadergroepen die ze plegen sterk kunnen verschillen.

In onze verkenning hebben we geïnventariseerd welke van deze gegevens in welke bronnen aanwezig zijn. Een deel van de benodigde gegevens is geaggregeerd beschikbaar als open data, maar door het gebrek aan flexibiliteit en diepgang niet geschikt voor een gedegen analyse. Microgegevens zijn daar wel geschikt voor. Op microniveau zijn strafrechtelijke gegevens beschikbaar in de primaire registratiesystemen van de organisaties binnen de strafrechtketen (zoals de systemen van de politie, het OM, de rechtspraak), sociaaleconomische gegevens bij het CBS, en aanvullende persoonlijke gegevens in alternatieve bronnen zoals monitoren, vragenlijsten en zelfrapportages. Het gebruik van deze data brengt echter wel een aantal uitdagingen met zich mee. Het is bijvoorbeeld nodig om verschillende databronnen aan elkaar te koppelen, terwijl de systemen waarin deze data zich bevindt daar niet voor ontwikkeld zijn.

Een andere belangrijke beperking van de genoemde bronnen is dat niet alle gegevens die ten grondslag liggen aan strafrechtelijke beslissingen ook worden geregistreerd. Gegevens die wel worden vastgelegd zijn niet altijd direct bruikbaar voor kwantitatief onderzoek, bijvoorbeeld omdat om teksten en documenten in natuurlijke taal gaat. Daarnaast zijn de gegevens vaak verzameld in systemen die zijn ontwikkeld ten behoeve van het primaire proces van een organisatie, waardoor de gegevens niet altijd aansluiten bij wat er gevraagd wordt voor een analyse. Indien het door beleidsmakers als voldoende belangrijk wordt geacht, is het mogelijk om gegevens die nu nog niet (goed) worden geregistreerd alsnog te gaan registreren. De beleidsdirecties kunnen hier bij de betrokken organisaties op sturen. Het is van belang dat bij dit registreren rekening wordt gehouden met het karakter van het toekomstige kwantitatieve onderzoek. Dit vergt echter wel een grote inspanning van de betrokken organisaties, onder andere aanpassingen in registratiesystemen en een extra administratieve last. Het is daarom van belang om scherpe keuzes te maken waar extra inzicht gewenst is, om zo de impact van wijzigingen in de registratiewijze te beperken. Hierbij kan vooral gedacht worden aan de registraties in de voorfase van de strafrechtketen. Merk op dat dergelijke aanpassingen enige tijd in beslag zullen nemen en pas op termijn kwantitatief inzicht zullen verschaffen.

Uit het voorafgaande blijkt dat voor een deel van de beslissingen in de strafrechtketen voldoende gegevens beschikbaar zijn om kwantitatieve uitspraken te doen over selectiviteit, maar niet voor alle beslissingen. Voor het meten van selectiviteit is het hierbij van belang de data op het niveau van gepleegd delict te kunnen onderscheiden. Per beslissing zal bekeken moeten worden of er genoeg gegevens beschikbaar en bruikbaar zijn, en of deze van voldoende kwaliteit zijn. Daarbij is het van belang om in het oog te houden of er gegevens zijn die ontbreken in de beschikbare data, maar die mogelijk wel van belang zijn voor de genomen beslissing. Gezien de beperkingen van de data zal voorzichtig moeten worden omgegaan met de uitkomsten van een kwantitatieve analyse. Het is verstandig deze altijd te laten volgen door een kwalitatieve analyse, en eventuele opvallende uitkomsten kritisch te beschouwen. Dit is in lijn met wat we besproken hebben in hoofdstuk 2.

Bij een kwantitatief onderzoek naar selectiviteit spelen daarnaast ook nog andere aspecten een rol die een beperkende of vertragende rol kunnen hebben: het is noodzakelijk om te voldoen aan wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Om directe selectiviteit aan te kunnen tonen, moeten er namelijk veel gevoelige strafrechtelijke en sociaaleconomische (persoons)gegevens verzameld en gecombineerd worden. Bij ieder onderzoek moet steeds afgewogen worden hoe ver moet worden gegaan bij het verzamelen van persoonlijke gegevens. De dataverzameling moet altijd passen bij het doel van de analyse.

Trajecten rondom het verkrijgen van toestemming voor het verwerken van data kunnen daarnaast lang duren, mede omdat bronhouders soms terughoudend zijn bij het verstrekken van data, ook als de data bestemd is voor wetenschappelijk onderzoek. Het zou kwantitatieve onderzoeken, waarbij er breed data verzameld moet worden, helpen als de procedures voor het verkrijgen van data binnen het ministerie worden gestroomlijnd en versneld. Dat maakt een kortere doorlooptijd mogelijk en zorgt ervoor dat er meer tijd overblijft voor het onderzoek.

Dit alles maakt dat een kwantitatief onderzoek naar klassenjustitie, afhankelijk van de geformuleerde onderzoeksvraag en de gegevens die nodig en beschikbaar zijn, in veel gevallen een aanzienlijke hoeveelheid resources zal vragen en een lange doorlooptijd kan hebben.

4 Meten van selectiviteit in de strafketen

In dit hoofdstuk geven we een eerste overzicht van welke kwantitatieve methoden en technieken ingezet kunnen worden voor het herkennen van directe selectiviteit en daarmee bij het beantwoorden van de vraag of (potentiële) justitiabelen in de Nederlandse strafrechtketen op basis van hun klasse bij gelijk(soortig)e delicten anders behandeld worden. Hiertoe geven we in paragraaf 4.1 eerst een beschrijving van de Ausgangssituatie van de kwantitatieve probleemanalyse en de context waarin deze plaatsvindt. Daarna gaan we in paragraaf 4.2 in op de verschillende mogelijke aanvliegroutes die bij deze Ausgangssituatie passen en geven daarbij voorbeelden van mogelijke technieken die ingezet kunnen worden.

Het doel van dit hoofdstuk is om verschillende mogelijkheden te schetsen en deze te relateren aan het doel van de analyse en de Ausgangssituatie en dus niet om een uitputtende analyse te geven van alle mogelijk kwantitatieve methoden en technieken. We beperken ons tot het geven van enkele voorbeelden van methoden die ingezet kunnen worden. Op deze manier wordt er duidelijk wat er wel en niet mogelijk is op het gebied van het meten van directe selectiviteit gerelateerd aan het fenomeen klassenjustitie, welke rol nieuwe technieken daarin kunnen spelen, en welke vorm de resultaten zullen hebben.

4.1 Ausgangssituatie en context

Welke benadering of methode geschikt is voor een kwantitatieve analyse, hangt af van het doel van de analyse, de data die beschikbaar is, en de domeinkennis die vooraf beschikbaar is. De Ausgangssituatie is hier, zoals besproken in hoofdstuk 2, dat er een kwalitatieve definitie ligt die nog verder geoperationaliseerd moet worden. Als een kwantitatieve analyse gewenst is die dicht bij deze definitie blijft, is het nodig om eerst de elementen van de definitie nader uit te werken op basis van domeinkennis (dit lag buiten de scope van onderhavig onderzoek). Zo moet bijvoorbeeld bepaald worden hoe de heersende klasse kan worden onderscheiden van de niet-heersende klasse. Dit onderscheid moet vervolgens ook in de data beschikbaar zijn of gemaakt worden. Vervolgens moet dan ook nog bepaald worden hoe verschillen tussen deze twee klassen gemeten en aangetoond kunnen worden. Zoals beschreven in hoofdstuk 2, ligt vooral het kwantificeren van directe selectiviteit het meest voor de hand, omdat eerdere onderzoeken laten zien dat dit goed mogelijk is. Hierbij is, zoals beschreven in hoofdstuk 3, vooral data relevant over de genomen beslissingen in de strafrechtketen, de gegevens waarop de beslissingen zijn gebaseerd en de kenmerken van de personen over wie de beslissing is genomen.

Het meten van systematische directe selectiviteit kan op verschillende wijzen benaderd worden. Traditioneel wordt in kwantitatief onderzoek in beginsel eerst aan de hand van domeinkennis één of een set van hypothesen geformuleerd, waarna data worden verzameld om deze te toetsen. De dataset wordt dan gebruikt om vooraf gedefinieerde (nul)hypothesen te accepteren of te verwerpen. Hiervoor zijn verschillende statistische toetsten beschikbaar. Het gebruik van geselecteerde data in deze situatie is vaak beperkt: vooraf dient al bepaald te worden welke groepen met elkaar vergeleken worden en welke kenmerken de groepen onderscheiden. Alleen deze data wordt dan meegenomen. In deze context loopt dit gebruik uiteen van het toetsen van het verschil

tussen twee groepen op basis van een bestaande klassenindeling tot het toetsen van de invloed van een of meerdere verschillende sociaaleconomische kenmerken van justitiabelen op de genomen strafrechtelijke beslissing. Dit is de aanpak die in eerder onderzoeken naar selectiviteit in de strafrechtketen veelal gehanteerd wordt (zie ook paragraaf 2.4).

Een andere benadering is juist om niet vooraf een hypothese op te stellen, maar om analysemethoden te gebruiken om op basis van (een grote hoeveelheid) data een hypothese te vormen. De aanpak is dan niet hypothesetoetsend maar hypothesevormend. Deze aanpak is in lijn met de ontwikkelingen op het gebied van big data en datamining, en draait om het ontdekken van patronen in de data. Dit kan vooral nuttig zijn als domeinkennis ontbreekt maar er wel voldoende beschikbare data is. Het is dan interessant om na te gaan of op basis van deze data nieuwe hypothesen gevormd kunnen worden. Een grote dataset kan namelijk nieuwe inzichten geven over de samenhang tussen kenmerken van justitiabelen in relatie tot beslissingen in de keten die nog niet bekend zijn in de wetenschappelijke literatuur. Een dergelijke exploratieve benadering is dus vooral relevant wanneer bijvoorbeeld nog niet duidelijk is op basis van welke kenmerken selectiviteit plaatsvindt. Zo kan deze benadering inzicht geven in mogelijke onbekende verschijningsvormen van selectiviteit en klassenjustitie.

In de volgende paragraaf werken we beide aanvliegroutes uit. Zoals besproken in paragraaf 2.3 en 2.5 is het uitgangspunt daarbij dat selectiviteit opgesplitst wordt naar specifieke beslissingen en delicten. Dit betekent dat bij beide routes gekeken wordt naar een vooraf bepaald beslismoment in de keten en dat daarbij wordt ingezoomd op een bepaald delicttype.

4.2 Aanvliegroutes

Zoals hierboven besproken onderscheiden we voor het meten van directe selectiviteit in de strafrechtketen grofweg twee verschillende aanvliegroutes. Hierbij focussen we enerzijds op het in kaart brengen van verschillen tussen vooraf gedefinieerde klassen of groepen bij beslissingen en het vervolgens statistisch toetsen van deze verschillen. Dit is de hypothesetoetsende route. Anderzijds kijken we of we de data kunnen benutten voor het vinden van klassen of groepen die een grotere kans hebben om selectief behandeld te worden. Dit is de hypothesevormende route.

Bij het uitwerken van de aanvliegroutes maken we gebruik van *fictieve* voorbeelden⁷ die een resultaat tonen van het toepassen van de kwantitatieve methoden en/of techniek. Ter illustratie gebruiken we hiervoor de afdoeningen van het OM (hier versimpeld gespecificeerd in drie categorieën: dagvaardingen, sepoten en overige beslissingen) als beslissing en geweldsmisdrijven als delict.

4.2.1 *Hypothesetoetsend: meten van verschillen tussen groepen*

De benadering voor het meten van selectiviteit die het dichtst bij de kwalitatieve definitie van klassenjustitie blijft, maakt gebruik van een vooraf gedefinieerde klassenindeling. De vastgestelde klassen of maatschappelijke groepen kunnen dan statistisch vergeleken worden, waarbij getoetst wordt wat het effect van lidmaatschap van een klasse is op de beslissingen genomen door een bepaalde ketenactor. Deze aanpak vereist dat de klassen van tevoren gedefinieerd en geoperationaliseerd zijn. In

⁷ N.B.: deze dienen puur ter illustratie van de toegepaste methode of techniek; de resultaten zijn totaal fictief.

paragraaf 2.3 beschreven we echter al dat het begrip heersende of hogere klasse nog niet precies genoeg gedefinieerd is. Als alternatief kan uitgeweken worden naar een indeling van groepen die met één of meerdere kenmerken omschreven kunnen worden. Deze aanpak werd in eerdere kwantitatieve onderzoeken ook gehanteerd. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan kenmerken betreffende etniciteit, opleidingsniveau of leeftijdscategorie. Deze aanpak maakt dus gebruik van aanwezig domeinkennis om handmatig groepen in te delen aan de hand van de beschikbare data.

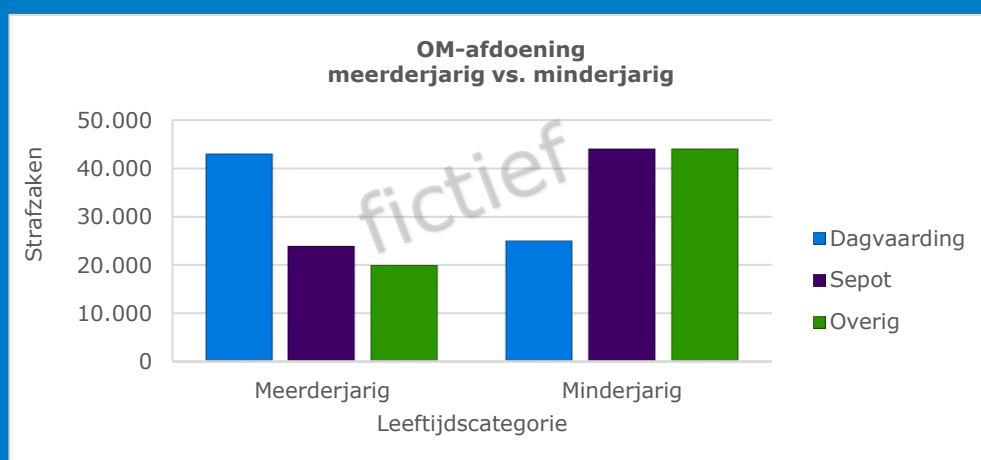
Beschrijvende statistieken maken

De eerste stap in een kwantitatieve analyse op basis van deze indeling van justitiabelen in twee of meer maatschappelijke groepen is vaak het maken van beschrijvende statistiek waarbij de groepen worden weergegeven in kruistabellen. Een kruistabel is een frequentietabel waarin twee (of meer) variabelen tegen elkaar worden afgezet (een of meerdere onafhankelijk, verklarende variabelen en één afhankelijke, te verklaren variabele): in dit geval de groepen ten opzichte van de strafrechtelijke beslissingen. Dergelijke kruistabellen uit de beschrijvende statistiek zijn inzichtelijk te presenteren in staafdiagrammen waarin de relatieve frequentie in een oogopslag te vergelijken is. In eerder onderzoek is deze methode bijvoorbeeld gebruikt om aan te tonen dat er een oververtegenwoordiging is van minderheids-groepen bij jongeren die in contact komen met het strafrechtstelsel (Boon et al., 2018). Zie ter illustratie ook het voorbeeld in box 1.

Box 1 Fictief voorbeeld beschrijvende statistiek - 1 variabele

Stel dat de justitiabelen die vervolgd worden voor een geweldsmisdrijf onderverdeeld worden op basis van de variabele leeftijd bestaande uit de nominale waarden minderjarig en meerderjarig. En dat deze groepen vervolgens afgezet worden tegen het aantal beslissingen van het OM tot dagvaarden, seponeren of overig in een bepaalde periode.

Figuur 2 OM-beslissingen in strafzaken uitgesplitst naar leeftijdscategorie

Figuur 2 toont in een oogopslag dat de groep meerderjarigen verhoudingsgewijs vaker wordt gedagvaard dan de minderjarigen bij een geweldsdelict in die periode.

Mocht deze analyse op basis van een vooraf gedefinieerde klassenindeling of op basis van een indeling met één los kenmerk te beperkt inzicht geven, dan kan de analyse natuurlijk worden uitgebreid met meerdere (verklarende) variabelen. Variabelen die daarvoor in aanmerking komen zijn bijvoorbeeld de in paragraaf 2.1.2 en 3.1 genoemde sociaaleconomische kenmerken waaronder opleidingsniveau, inkomen en vermogen. Kruistabellen kunnen ook hier weer worden toegepast om beslissingen afgezet tegen verschillende sociaaleconomische kenmerken inzichtelijk te presenteren in staafdiagrammen (zie ook het voorbeeld in box 2). Bij deze beschrijvende aanpak is of wordt elke gebruikte variabele vaak categorisch gemaakt en het aantal mogelijke waardes vaak gereduceerd om het aantal combinaties beperkt te houden.

Statistisch toetsen

Het maken van een beschrijvende kruistabel of diagram alleen is niet voldoende om een gegronde uitspraak te kunnen doen over het effect van een sociaaleconomisch kenmerk op een strafrechtelijke beslissing. Het is daarbij van belang om ook het effect van de geselecteerde kenmerken/variabelen (de onafhankelijke variabelen) op de beslissing (de afhankelijke variabele) te meten en te toetsen of dit een groot en significant effect is. Een effect zal significant zijn als het verschil tussen de op basis van de onafhankelijke variabelen gemaakte groepen vaak genoeg voorkomt (en de ene groep dus veel vaker een bepaalde beslissing krijgt dan een andere groep), maar ook de groepen groot genoeg zijn. Het is dan onwaarschijnlijk dat het gevonden verschil (alleen) berust op toeval of verklaard kan worden door willekeurige factoren.

Vaak wordt de beschrijvende statistiek daarom gecombineerd met een of meerdere statistische toetsen (zie ook Boon, et al., 2018). De aanpak is hierbij als volgt: als de resultaten van een bepaalde uitsplitsing op het oog interessant lijken, wordt er een paar van variabelen gezocht dat het meest verschilt en getoetst of dat verschil statistisch significant is aan de hand van de chi-kwadraattoets. Nadat er een significant verband gevonden is, zou de kans ratio (odds) berekend kunnen worden om de sterkte van het verband te bepalen.

Een beperking van een handmatige methode met meerdere variabelen is dat het aantal mogelijke combinaties van variabelen erg groot kan zijn. Met als gevolg dat het aantal verschillende te bekijken diagrammen snel te groot wordt om werkbaar en overzichtelijk te houden. Daardoor is het goed mogelijk dat de meest interessante uitsplitsingen (onbewust) worden overgeslagen. Anderzijds is een handmatige selectie van interessante uitsplitsingen op basis van domeinkennis ook een bron van potentiële vooringenomenheid vanuit de onderzoekers; de resultaten kunnen zo onterecht in een bepaalde richting geduwd worden.

Om dit te voorkomen en geen interessante uitsplitsingen over te slaan, kan het zoekproces naar significante combinaties worden geautomatiseerd. Alle mogelijke combinaties van (onafhankelijke) variabelen worden dan automatisch afgegaan. Bij gebruik van meerdere variabelen is het nodig om de zoekstrategie te beperken op een maximaal aantal (bijvoorbeeld combinaties van maximaal vijf variabelen). De reden om dit te doen is dat het resultaat te specifiek en onoverzichtelijk wordt. Groepen die gedefinieerd worden met meer dan vijf variabelen worden al snel heel specifiek en bestaan daarbij uit minder individuen. Hierdoor wordt het ook moeilijker om relevante significante statistische verschillen uit deze automatische aanpak te duiden.

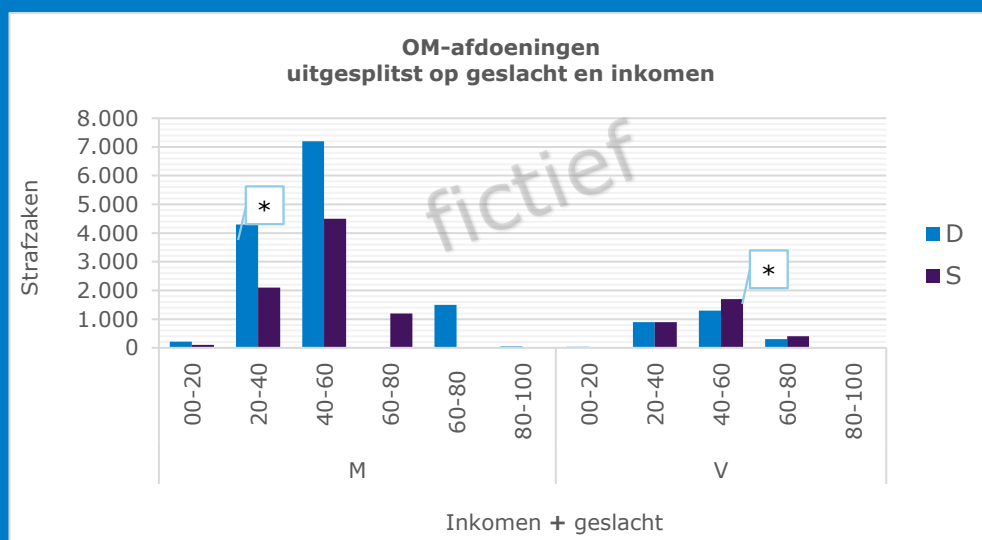
Deze geautomatiseerde kwantitatieve aanpak resulteert in een lijst met de grootste gevonden verschillen op de afhankelijke variabele (de strafrechtelijke beslissing) voor

alle mogelijke uitsplitsingen van de onafhankelijke variabelen. Op deze manier zijn de meest interessante uitsplitsingen makkelijk te vinden en hoeft niet elke combinatie handmatig gevisualiseerd en geïnterpreteerd te worden. Op basis van de lijst kan gekozen worden welke visualisaties van welke uitsplitsingen nuttig zijn. Een voorbeeld van een mogelijke visualisatie van een gevonden significant resultaat op basis van twee onafhankelijke variabelen is weergegeven in het voorbeeld in box 2.

Box 2 Voorbeeld beschrijvende statistiek – één of meer sociaaleconomische variabelen met significantie toets

Stel dat justitiabelen vervolgd door het OM voor een geweldsmisdrijf worden ingedeeld op basis van geslacht en inkomen en vervolgens worden afgezet tegen de OM-beslissing dagvaardden (D) of seponeren (S) in een bepaalde periode.

Figuur 3 Strafzaken afgedaan als dagvaarding of sepot door het OM uitgesplitst per inkomen en geslacht van verdachte

* Deze gemarkeerde groepen, bestaande uit geslacht en inkomenscategorie, verschillen het meest van elkaar in de verhouding dagvaarding en sepot. Dat verschil is ook significant ($p < 0,05$).

Figuur 3 toont dat mannen uit buurten met een onder-middeninkomen (20-40) en een middeninkomen (40-60) een grotere dagvaarding/sepot ratio hebben dan vrouwen met een middeninkomen. In geval van de groep mannen met een onder-middeninkomen is dit verschil zelfs significant. Dat laatste is een aanwijzing dat er mogelijk systematische directe selectiviteit plaatsvindt in de besluitvorming van het OM op basis van geslacht en inkomen. Vrouwen met een hoger inkomen krijgen vaker een sepot in plaats van een dagvaarding.

Uit de grafiek blijkt ook dat het verschil tussen de geslachten voor elk inkomensniveau geldt, maar dat voor bepaalde inkomensniveaus het verschil dus nog groter is. Om echter daadwerkelijk een uitspraak te kunnen doen over de verschillen in beslissingen, zijn er meer relevante details over de delicten nodig, zoals het soort geweldsdelict en bijbehorende omstandigheden, die waarschijnlijk zullen verschillen tussen mannen en vrouwen.

De hier toegepaste aanpak van beschrijvende statistiek met significantietoetsen biedt een eerste kwantitatief inzicht om vooraf vastgestelde groepen statistisch te vergelijken. Echter, bij de interpretatie van deze gegevens wordt geen rekening gehouden met verschillende kenmerken waarvan bekend is dat zij een rol spelen bij de beslissing; bijvoorbeeld leeftijd, recidive, geslacht of andere relevante sociaal-economische kenmerken. Vervolgens kan er nog meer gericht verder geanalyseerd worden om na te gaan of de gevonden verschillen in beslissingen tussen groepen verklaard kunnen worden. Op die wijze zijn uitspraken te doen over de zelfstandige invloed van kenmerken van de justitiabele op de beslissing. Een veelgebruikte methode voor het meten van de invloed van variabelen op andere variabelen is een regressieanalyse.

Een regressieanalyse modelleert de relatie tussen onafhankelijke variabelen en afhankelijke variabelen. Vaak wordt uitgegaan van een lineaire relatie, omdat dan de resultaten makkelijker te interpreteren zijn. Maar het is ook mogelijk om complexere (niet-lineaire) relaties te modelleren die in een lineair model over het hoofd gezien worden; met als nadeel dat de duiding dus wel complexer wordt. Als de invloed van een enkele sociaaleconomische variabele gemeten moet worden, kan met een enkelvoudige regressie worden volstaan. Als meerdere sociaaleconomische variabelen meegenomen moeten worden, dan is er sprake van meervoudige regressie. Dit is bijvoorbeeld toegepast door Wermink et al. (2015) en Bezemer en Leerkens (2021).

Regressieanalyse wordt breed toegepast binnen het justitiedomein om factoren te vinden die criminaliteit (Lobont et al., 2017) en rechters (Danziger, Leval en Avnaim-Pesso, 2011) beïnvloeden. Recent onderzoek van Bezemer en Leerkens (2021) over oververtegenwoordiging in de strafrechtketen van minderjarigen met een migratieachtergrond onderzocht het effect van gedragskenmerken van deze jongeren op de politieregistraties. In een regressieanalyse wordt elke variabele gewogen met een coëfficiënt en de waardes van de coëfficiënten worden geoptimaliseerd zodat de afhankelijke variabele het best beschreven wordt. Ook kan de statistische significantie gemeten worden.

Bij een dergelijke aanpak is het wel van belang rekening te houden met andere factoren die van invloed kunnen zijn, anders kan het gerapporteerde effect overschat worden (Weinshall-Margel en Shapard, 2011; Glöckner, 2016). Om het effect van de geselecteerde onafhankelijke sociaaleconomische variabelen goed te kunnen meten, moet er dus gecontroleerd worden voor relevante delicts- en proceskenmerken. Het is bijvoorbeeld te verwachten dat er per delict verschil is in hoe vaak er geseponneerd wordt vanwege onder andere de bewijslast of de beleidsfocus van de politie. Hetzelfde geldt voor proceskenmerken, zo geeft de strafdreiging een indicatie van de impact van het delict maar mogelijk ook van de vereiste bewijslast.

Om te controleren voor dergelijke variabelen kan gebruik worden gemaakt van een multivariabel model. Hierbij worden de controlekenmerken meegenomen in het model en krijgen zij ook coëfficiënten. Dit heeft als voordeel dat het effect van een kenmerk geïsoleerd bekeken kan worden (bijvoorbeeld met odds ratios). Een voorbeeld van een mogelijk resultaat is weergegeven in het voorbeeld in box 3.

Wanneer er veel variabelen gebruikt worden in het regressiemodel, zullen de interpretatie en duiding moeilijker worden, omdat het aantal resultaten even snel stijgt. Bij te veel variabelen wordt de data daarnaast gesplitst in te kleine groepen. Dit maakt het moeilijk om betekenisvolle effecten te meten, omdat er dan een groot risico

is op overfitting van het model waardoor de coëfficiënten en bijbehorende effecten overschat worden. Omgekeerd kan het ook zijn dat het effect van irrelevante variabelen het effect van relevante kenmerken verlaagt. Het is belangrijk om een selectie te maken van alleen relevante variabelen.

Box 3 Fictief voorbeeld regressieanalyse – meerdere sociaaleconomische variabelen

Stel dat justitiabelen, vervolgd in een bepaalde periode door het OM voor een geweldsmisdrijf, worden ingedeeld op basis diverse sociaaleconomische kenmerken. Stel dat vervolgens een model geschat wordt waarin de binaire afhankelijke variabele OM-afdoening (sepot of dagvaarding), wordt verklaard op basis van de onafhankelijke variabelen leeftijd, inkomen en opleidingsniveau. Een dergelijk model weegt de sociaaleconomische kenmerken (onafhankelijke variabelen) om zo goed mogelijk de afhankelijke variabele te verklaren. De wegingen kunnen omgezet worden naar odds ratio om zo het effect per kenmerk te kunnen interpreteren. Daarbovenop kan ook de significantie geïdentificeerd worden. Hieronder staat een voorbeeld van de resultaten van het multivariabele regressiemodel:

Tabel 1 Voorbeeld van output regressieanalyse

Kenmerk	Odds ratio sepot	P-waarde
Leeftijd in jaren	1,1	<0,0001
Inkomen per jaar (x1000)	1,5	<0,0001
Opleiding = VO (referentie)	1,0	<0,1
Opleiding = MBO	0,7	<0,1
Opleiding = HBO/WO	1,2	<0,1

De resultaten van een regressiemodel zijn overzichtelijk. Uit tabel 1 kan er opgemaakt worden dat de odds ratio voor leeftijd 1,1 is. Dit geeft aan dat de kans op een sepot per jaar verhoging in leeftijd een factor van 1,1 toeneemt. Voor inkomen geldt hetzelfde per stijging van 1000 in het jaarinkomen wordt de kans verhoogt met een factor voor 1,5. Deze waarde is gecorrigeerd voor de andere kenmerken in de tabel. Zo zal het jaarinkomen van een persoon over het algemeen stijgen met de leeftijd, maar de odds ratio van leeftijd kan geïnterpreteerd worden alsof de andere variabelen vaststaan en niet veranderen. Voor opleiding geldt dat daarbij een bepaalde categorie als referentie is genomen, in dit geval VO. De odds ratio beschrijft de kans op een sepot relatief tot de referentiewaarde. Zo geldt dat voor mbo-opgeleiden de kans op een sepot 0.7 maal de kans is op een sepot voor VO-opgeleiden.

De p-waardes tonen de statistische significantie van de kenmerken. Dit geeft een indicatie of een kenmerk(waarde) relevant is en vaak genoeg voorkomt dat het echt een impact heeft. De relevante grens verschilt per analyse om verschillende redenen, maar $p < 0,01$ wordt vaak als significant gezien. In dit geval hebben inkomen en leeftijd een significant effect op sepotbeslissingen.

Een alternatieve aanvliegroute, naast de hierboven beschreven statistische route met het gebruik van de aanwezige domeinkennis voor het selecteren van relevante onafhankelijke variabelen, is om de data zelf te laten spreken. Dit kan inzicht geven in

welke sociaaleconomische kenmerken van justitiabelen in relatie tot directe selectiviteit meer naar voren komen dan andere. De uitkomsten van 'een dergelijke exploratieve analyse kunnen vervolgens gebruikt worden om de statistische aanpak verder te verfijnen. In de volgende paragraaf gaan we hier nader op in.

4.2.2 *Hypothesevormend: exploreren van data*

Sinds de hoeveelheid beschikbare data enorm is toegenomen, zijn technieken zoals datamining invloedrijker geworden. Datamining werkt in beginsel anders dan de klassieke statistiek. De werking is andersom: vooraf is namelijk geen hypothese bekend, op basis van data wordt juist naar interessante hypothesen gezocht. Het doel is dus om te zoeken naar statistische verbanden, correlaties en patronen in een dataset. Bij grotere hoeveelheden kan dit nuttig zijn, omdat het aantal mogelijke uitsplitsingen en combinaties al snel te groot wordt om hier handmatig een selectie uit te maken.

Hier beschrijven we twee mogelijke toepassingen van dataminingstechnieken die kunnen helpen bij het herkennen van directe selectiviteit in de strafrechtketen. Ten eerste een techniek waarbij op basis van sociaaleconomische kenmerken clusters in kaart worden gebracht die als klassen gebruikt zouden kunnen worden. Ten tweede een techniek waarmee aan de hand van de strafrechtelijke beslissingen aangaande eenzelfde delict, interessante sociaaleconomische groepen gezocht worden die anders behandeld worden.

Zoeken naar klassen in de data

Bij gebrek aan domeinkennis over en een operationalisering voor het onderscheiden van de heersende van de niet-heersende klasse, kunnen dataminingstechnieken mogelijk uitkomst bieden. Deze kunnen namelijk worden ingezet om op basis van de beschikbare data zelf mogelijke klassen in kaart te brengen. Dit kan bijvoorbeeld door te clusteren. Het clusteren van sociaaleconomische kenmerken in klassen kan dan vervolgens als input gebruikt worden voor verdere statistische analyses, zoals bijvoorbeeld de eerder in paragraaf 4.2.1 beschreven regressieanalyse.

Clusteren is een techniek waarbij personen of objecten worden gegroepeerd in clusters op grond van hun kenmerken. De clusters die worden gevonden zijn volledig gebaseerd op de verdelingen van deze kenmerken in de beschikbare data. Het doel van de clustermethode is in dit geval het groeperen van personen in clusters bestaande uit individuen die veel op elkaar lijken qua sociaaleconomische kenmerken en die weinig lijken op individuen in andere groepen. Hierbij maakt het cluster-algoritme geen gebruik van een bestaande structuur. Met behulp van beschrijvende statistieken, 2D/3D-plots en boomstructuren kunnen de clusters worden gevisualiseerd. Een voorbeeld van een mogelijk resultaat van clusteren op sociaaleconomische kenmerken is weergegeven in box 4.

Box 4 Fictief voorbeeld van clusters van sociaaleconomische kenmerken

Stel dat justitiabelen vervolgd door het OM voor een geweldsmisdrijf in een bepaalde periode worden gegroepeerd in een aantal clusters op basis diverse sociaaleconomische kenmerken (waaronder leeftijd, opleidingsniveau en inkomen).

Tabel 2 Representatie van gevonden clusters in de data

Attribuut	C1 waarde	C2 waarde
Leeftijd < 25	80%	15%
Opleiding <= Secundair	85%	75%
Opleiding = Tertair	5%	10%
Inkomen < € 37K	80%	10%
Inkomen € 37-60K	20%	80%
Inkomen > € 60K	0%	10%

Tabel 2 toont een tabel met beschrijvende statistieken die twee van de gevonden clusters omschrijven. De tabel toont de verhoudingen van de sociaaleconomische kenmerken binnen de clusters. Zo bestaat cluster C1 voornamelijk uit jongeren wiens hoogste opleiding voornamelijk secundair is (voortgezet onderwijs). Het inkomen is voor deze groep ook voornamelijk beneden modaal (minder dan €37.000 per jaar). Cluster C2 bestaat voornamelijk uit niet-jongeren met ongeveer hetzelfde opleidingsniveau als de personen in cluster C1, maar met hogere inkomens.

In het verleden zijn clustermethoden in de strafrechtketen vaker toegepast, bijvoorbeeld bij de classificatie van geweldplegers in specifiekere groepen, zoals plegers die antisociaal gedrag vertonen of plegers die alleen op familieleden geweld plegen (Serie et al., 2015). In de sociologie worden clustermethoden bijvoorbeeld gebruikt om wijken in groepen te classificeren op basis van ras en sociaaleconomische status (Aldenderfer & Blashfield, 1984).

Bij een dergelijke clusteraanpak moet rekening worden gehouden met mogelijke beperkingen. Het is van belang om rekening te houden met de populatie die wordt geclusterd. Het kan namelijk zo zijn dat interessante groepen, bijvoorbeeld een zogenoemde heersende klasse, bestaande uit bijvoorbeeld bestuurders en top-ambtenaren, in de data over justitiabelen te weinig voorkomt om clusters over te kunnen maken. De bruikbaarheid van clusteren voor het groeperen van justitiabelen in relevante sociaaleconomische klassen is dan beperkt. In dat geval is het eigenlijk nodig om een grotere groep van personen, wellicht de gehele Nederlandse populatie te clusteren, zodat ook niet-justitiabelen worden meegenomen.

Clusteren kan sociaaleconomische groepen binnen de populatie van justitiabelen vinden, maar het blijft ongericht. De gevonden groepen zijn misschien niet de groepen die het meest benadeeld worden in de strafrechtketen, hierdoor is clusteren niet direct de aangewezen methode om de benadeelde groepen te identificeren. Wel laat een gevonden clustering zien hoe de sociaaleconomische kenmerken de groepen in de strafrechtketen (kunnen) beschrijven. Met een vervolgstap is het mogelijk om de behandeling van deze groepen in de strafrechtketen te vergelijken.

Duiding van de resulterende clusters is vaak moeilijk. Het vergt eerst nog een aanvullende validatiestap waarbij enige domeinkennis noodzakelijk is. De gevonden clusters dienen geduid te worden met behulp van domeinkennis om te beoordelen of ze voldoen aan de verwachting uit het domein. Er kan gekeken worden of de structuur van de clusters deels overeenkomt met groepen die uit de literatuur verwacht worden. Er kunnen ook clusters gevonden worden die niet overeenkomen met bestaande domeinkennis; deze clusters kunnen aanwijzingen zijn dat er een tekort is aan domeinkennis om de gevonden groeperingen te verklaren. Dit kan weer aanleiding geven voor vervolgonderzoek.

Zoeken naar interessante groepen

Een andere aanvliegroute voor een kwantitatieve analyse is om in de data zelf naar samenhang tussen variabelen te zoeken. Dataminingstechnieken kunnen bijvoorbeeld ingezet worden om te zoeken naar groepsprofielen (bijvoorbeeld combinaties van sociaaleconomische kenmerken) waarbij rekening wordt gehouden met verschillen in de beslissingen; de groep waarbij een bepaalde beslissing (significant) vaker wordt genomen dan bij een andere groep is bijvoorbeeld interessanter. Het resultaat van het zoekproces levert dan een of meerdere nieuwe hypothesen (groepsprofielen) op met de aanname dat de justitiabelen die voldoen aan deze groepsprofielen een hogere kans op selectiviteit hebben in die beslissingsfase (zij worden bijvoorbeeld vaker gedagvaard dan andere groepen). Dit moet in een vervolganalyse nog wel verder getoetst worden. Domeinexperts kunnen vervolgens beoordelen hoe interessant deze gevonden profielen zijn; sommigen kunnen triviaal zijn maar anderen kunnen nieuwe inzichten bieden.

Dit zoekprobleem kan met verschillende strategieën worden aangepakt; zie bijvoorbeeld Holsheimer en Siebes (1994). Doordat de zoekruimte bij datamining vaak erg groot wordt, is een uitputtende zoektocht onhaalbaar. Heuristische zoekstrategieën zijn dan noodzakelijk. Het succes van de zoekstrategie hangt vaak af van de structuur van de zoekruimte; het ene algoritme presteert bijvoorbeeld beter bij maar enkele oplossingen dan bij vele mogelijke oplossingen. Echter, bij datamining hebben veel zoekruimten geen specifieke structuur of de structuur is van tevoren niet bekend. Er zal gekeken moeten worden welk algoritme het best past. Een vaak succesvol toegepast heuristisch zoekalgoritme om profielen te vinden is een genetisch algoritme (GA). Een GA wordt toegepast voor optimalisatieproblemen en doet dit door een groot mogelijk aantal oplossingen te bekijken en probeert daaruit de beste versies te selecteren. In het verleden zijn GA's in de praktijk op verschillende gebieden succesvol ingezet, zoals in luchtverkeermanagement en fraudeonderzoeken. Door Choenni (2000) en Netten et al. (2018) is een op maat gemaakt GA toegepast dat op basis van domeinkennis interessante profielen uit grote hoeveelheden data zoekt. Hierin is het begrip 'interessant' meetbaar gemaakt en als domeinkennis gebruikt in het gericht zoeken door het algoritme.

In box 5 geven we een illustratie van twee mogelijke groepsprofielen die bij toepassing van een GA als resultaat naar voren kunnen komen. De bruikbaarheid van een gevonden profiel zal afhangen van hoe de domeinexpert het evalueert: is dit een triviaal onderscheid of is hier sprake van een nog onbekende groep? Is de groep onbekend, dan kan nader onderzocht worden of justitiabelen die aan dit profiel voldoen daadwerkelijk vaker bevoordeeld of benadeeld worden of dat er sprake is van achterliggende factoren die het onderscheid verklaren. Of er dan daadwerkelijk sprake is van selectiviteit, zal verder onderzocht moeten worden met aanvullend kwalitatief of

kwantitatief onderzoek. Hiervoor kunnen onder andere de technieken zoals besproken in paragraaf 4.2.1 gebruikt worden.

Box 5 Fictief voorbeeld van toepassen van een zoekalgoritme met een GA

Stel dat van een groep justitiabelen, vervolgd door het OM voor een geweldsmisdrijf in een bepaalde periode, groepsprofielen moeten worden gemaakt op basis van tientallen verschillende variabelen die te maken hebben met de sociaaleconomische achtergrond van de justitiabelen en dat daarbij het onderscheid tussen septs en niet-septs door het OM wordt bekeken. Stel daarnaast dat we om de profielen niet te algemeen en niet te specifiek te maken, er een minimale grootte van 3 variabelen en een maximale grootte van 5 variabelen voor de te vinden groepsprofielen gehanteerd wordt.

Voor deze analyse zijn groepen 'interessant' wanneer ze naar rato vaker worden gesept dan niet-gesept en wanneer ze een voldoende grote groep individuen bevatten; bijvoorbeeld 500 justitiabelen.

Aan de hand van vele mogelijke combinaties van sociaaleconomische kenmerken in relatie tot de OM-afdoening sepot of niet-sepot, zoekt het GA vervolgens naar de meest interessante groepen.

Om de kwaliteit (c.q. relevantie) van de groepsprofielen te evalueren zal het GA een groepsprofiel dat (dichtbij) bij 500 justitiabelen zit hoger waarderen. Daarnaast krijgen die groepen waarin (naar verhouding) meer justitiabelen zitten waarvan de zaak gesept is ook een hogere waardering. Op basis van de gevonden groeps grootte en sepot wijst het GA een waarde toe aan het profiel (het bereik van toegekende waarden zit tussen 0 en 1).

Tabel 3a Fictief profiel (waarde 0,75)		Tabel 3b Fictief profiel (waarde 0,1)	
Attribuut	Waarde	Attribuut	Waarde
Inkomen	80K:180K	Inkomen	40K:60K
Leeftijd	45:60	Leeftijd	30:60
Geslacht	M	Geslacht	V
Opleiding	Hoog	Opleiding	Laag

Tabel 3a en 3b tonen twee fictieve voorbeelden van een groepsprofiel. Tabel 3a representeert de groep van een geweldsmisdrijf verdachte mannen met een inkomen tussen de € 80.000 en € 180.000 in de leeftijd tussen de 45 en 60 jaar met een hoog opleidingsniveau. Er zijn 450 justitiabelen die voldoen aan dit profiel in de data en de verhouding sepot versus niet-sepot voor dit groepsprofiel is 80:20. Het GA wijst een waarde van 0,75 toe aan het profiel. Tabel 3b representeert de groep van een geweldsmisdrijf verdachte vrouwen met een inkomen tussen de € 40.000 en € 60.000 in de leeftijd tussen de 30 en 60 jaar met een laag opleidingsniveau. Er zijn 20 justitiabelen die voldoen aan dit profiel in de data en de verhouding sepot versus niet-sepot voor dit groepsprofiel is 70:30. Het GA wijst een waarde van 0,1 toe aan dit tweede profiel. Het GA waardeert het profiel uit tabel 3a hoger (dus 'interessanter' voor het herkennen van selectiviteit) dan het profiel uit tabel 3b.

4.3 Risico's, beperkingen en uitdagingen

Het gebruik van analysemethoden, zoals beschreven in paragraaf 4.2, is in de praktijk niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. Choenni, Bargh, et al. (2021) beschrijven een drietal fundamentele problemen die bij gebruikers van analyseresultaten niet altijd bekend zijn of onderkend worden. Ten eerste, zijn informatiesystemen gebaseerd op de aanname van een gesloten wereld (de *closed world assumption*). Dat wil zeggen dat wordt aangenomen dat de gegevens die zijn opgeslagen in een informatiesysteem waar (correct) en compleet zijn. In de praktijk houdt deze veronderstelling echter geen stand. Ten tweede, is elk informatiesysteem een model (een representatie) van een bepaald fenomeen in de werkelijkheid (de echte wereld). Dit model kan nooit een volledige beschrijving van dit fenomeen zijn en omvat sowieso geen volledige beschrijving van de relatie van dit fenomeen met andere fenomenen. Ten derde, zijn de analysemethoden die op data uit informatiesystemen worden toegepast, gebaseerd op inductie en daardoor zijn de resultaten alleen geldig als de gebruikte dataset volledig en correct is.

Als gevolg van deze drie problemen zijn de resultaten van data-analysemethoden mogelijk onzeker, onvolledig en bevooroordeeld, en daarom niet altijd bruikbaar in de echte wereld. Bij het interpreteren van de resultaten dient hier rekening mee gehouden te worden. Hierdoor is het niet genoeg om de databronnen, zoals beschreven in hoofdstuk 3, te gebruiken zonder dat duidelijk is hoe de gegevens in deze bronnen zijn verzameld, met welke reden en welke beperkingen al bekend zijn. Zoals besproken in paragraaf 3.4.4 heeft Rovers (1999) voorheen al aangegeven dat de registratiewerkelijkheid invloed kan hebben op de metingen.

Een beperking van datamining is daarnaast dat als er maar genoeg data verzameld en geanalyseerd wordt, er ongetwijfeld een statistische correlatie tussen variabelen gevonden zal worden. Dit hoeft echter nog niet te betekenen dat er ook een oorzakelijk (causaal) verband tussen de twee betreffende variabelen bestaat. Er kan namelijk nog een andere, verborgen, variabele (een confounding variabele, buiten het model) zijn die gerelateerd is aan zowel de verklarende als de afhankelijke variabele en dus op de achtergrond van invloed is op de oorzaak-gevolg relatie; ook wel een schijnrelatie genoemd. Om willekeurig naar verbanden in data te zoeken is dus niet altijd de beste werkwijze. Die worden gehied gevonden, maar zijn lang niet altijd betekenisvol. Het is zaak om de gevonden hypothesen achteraf te valideren met behulp van aanvullende inzichten. Dit kan met behulp van een kwalitatief onderzoek om de tekorten in beschikbare kenmerken uit te zoeken en mogelijke verborgen kenmerken te identificeren of om de legitimiteit van bepaalde soorten beslissingen/verzachtende omstandigheden te beoordelen. Ook hierbij kunnen domeinexperts een rol spelen. De gebruiker van een model moet vooral bedacht zijn op de problemen die spelen bij het interpreteren van de resultaten: voorzichtigheid is daarbij geboden. Het is daarbij handig als diegene goed op de hoogte is van de werkwijze van de analist en de keuzes die gemaakt zijn in het analyseproces.

4.4 Samenvatting en discussie

In dit hoofdstuk hebben we geschetst welke benadering of methode geschikt is voor een kwantitatieve analyse, afhankelijk van het doel van de analyse, de data die beschikbaar is, en de domeinkennis die vooraf beschikbaar is. Er zijn in ieder geval twee aanvliegroutes te onderscheiden: een hypothesetoetsende en een hypothese-

vormende route. Enkele voorbeelden van kwantitatieve methoden die ingezet kunnen worden om systematische directe selectiviteit mee te kwantificeren in de strafrechtketen, zijn hier besproken.

In een uitgangssituatie waarin vooraf gedefinieerde maatschappelijke groepen (heersend en niet-heersend) om de justitiabelen in te delen beschikbaar zijn, ligt een hypothesetoetsende aanpak met een statistische toets het meest voor de hand. Hierbij wordt er, zoals beschreven in paragraaf 4.2.1, getoetst wat het effect van lidmaatschap van een groep is op de genomen beslissingen. Voor zover ons bekend zijn dergelijke maatschappelijke groepen niet eerder gebruikt voor kwantitatieve analyses naar klassenjustitie in de strafrechtketen. In kwantitatieve analyses wordt tot nu toe vaak uitgeweken naar een indeling van groepen met één of meerdere sociaal-economische kenmerken, zoals opleiding of inkomen.

Als er vooraf weinig kennis aanwezig is over aanwijzingen van selectiviteit in het domein, kan de hypothesevormende aanpak door middel van datamining ingezet worden om de data te exploreren en nieuwe interessante hypothesen te formuleren. Dataminingstechnieken kunnen zo een nuttige toevoeging zijn op de hypothesetoetsende aanpak. In paragraaf 4.2.2 hebben we enkele technieken beschreven die hiervoor ingezet kunnen worden.

Daarbij moet wel aangemerkt worden dat een hypothesetoetsende methode wel iets over bepaalde aspecten van klassenjustitie zeggen, maar niet over het gehele (brede) fenomeen. Voor een hypothesetoetsende analyse moeten vooraf altijd keuzes gemaakt worden: (1) welke beslissingen (de afhankelijke variabelen) en (2) welke klassen of groepen (de onafhankelijke variabelen) worden met elkaar vergeleken voor (3) welke delictsvormen? Het maken van deze keuzes lag buiten de scope van het onderhavige onderzoek, en ook buiten de scope van het kwalitatieve onderzoek. Voor een eventueel vervolgonderzoek is het wel noodzakelijk dat deze keuzes gemaakt worden. Gezien de beperkte domeinkennis die hierover op dit moment aanwezig is, zal dit deels een beleidsmatige keuze zijn. Omdat er op dit moment nog geen kwantificeerbare definitie van de heersende en niet-heersende klasse beschikbaar is, zal een hypothesetoetsende analyse zich nu kunnen toespitsen op verschillen tussen groepen met bepaalde sociaaleconomische kenmerken die vanuit beleidsperspectief interessant zijn om te (laten) onderzoeken. Een alternatief is om eerst onderzoek te (laten) doen naar hoe deze twee klassen gedefinieerd kunnen worden.

Aan de andere kant kan een hypothesevormende methode helpen bij het maken van de genoemde keuzes, en het afbakenen van een hypothesetoetsende benadering. Een hypothesevormende benadering kan helpen bij het vinden van groepen die een klasse representeren. Er zal daarna wel altijd een vervolgonderzoek nodig zijn, omdat de duiding lastig kan zijn. Een hypothesevormende benadering kan daarnaast gebruikt worden om aanwijzingen voor selectiviteit te vinden; ook selectiviteit op basis van kenmerken waarvan dat vooraf niet verwacht werd. Zo kan deze benadering gebruikt worden om vervolgonderzoek naar selectiviteit (zowel kwantitatief als kwalitatief) verder toe te spitsen en ook eerder onderbelicht gebleven aspecten te gaan bekijken. Het voordeel van deze benadering is dat er vooraf geen definitie van klasse nodig is en dat alleen de fase van de strafrechtketen (welke beslissingen) waarop de analyse wordt gericht, gekozen hoeft te worden, al dan niet in combinatie met een afbakening van de delictsvorm. Een nadeel (vooral vanuit het oogpunt van privacy, zie ook paragraaf 3.5) is dat er dan breed kenmerken verzameld moeten worden die mogelijk een rol kunnen spelen bij selectiviteit. Een ander nadeel is dat aspecten die vanuit

beleidsperspectief relevant zijn (zoals de bevoordeling van bestuurders van rechtspersonen), mogelijk niet als resultaat uit deze analyse naar voren komen, omdat het niet uit de beschikbare data te halen is. Als er gericht gezocht moet worden (en er dus vooraf al een hypothese is), ligt een hypothesetoetsende benadering meer voor de hand.

Ongeacht de gekozen richting, is het van groot belang te onderstrepen dat de resultaten van de beide kwantitatieve benaderingen alleen als mogelijke aanwijzing voor (systematische) directe selectiviteit te gebruiken zijn en zeker niet voor het bevestigen ervan. Om daadwerkelijk te kunnen vaststellen of er sprake is van klassenjustitie zal er altijd een aanvullende kwalitatieve analyse nodig zijn. In een kwalitatieve analyse kan dan gespeurd worden naar mogelijke verklaringen en oorzaken voor de gesignaleerde selectiviteit en of deze als onterecht of verkeerd wordt ervaren. Dit kan ook naar voren brengen dat in sommige gevallen maatwerk en selectiviteit gewenst en gepast is, en in dat geval is er geen sprake van klassenjustitie. Wanneer bijvoorbeeld een rechter bij de straftoemeting rekening houdt met de persoonlijke omstandigheden van verdachten wordt dit in veel gevallen als legitieme selectiviteit gezien.

Aangezien een adequate interpretatie van de resultaten van analysemethoden afhankelijk is van inzichten uit verschillende invalshoeken, is het zaak om vooraf goed na te denken over het beoogde doel en uitgangssituatie van de analyse. Dit is een taak die niet alleen voorbehouden is aan de onderzoeker/data-analist die de analyse-techniek, zoals bijvoorbeeld regressie, clusteren of een zoekalgoritme, kiest en toepast. Het is noodzakelijk dat eindgebruikers van de resultaten bijvoorbeeld helpen bij het vaststellen van de informatiebehoefte terwijl domeinexperts helpen bij het interpreteren en controleren van de data. De onderzoeker/data-analist zelf is vooral belast met het goed vormgeven van het analyseproces en moet bepalen welk type methode het meest geschikt is gegeven de beschikbare data, het doel van de analyse, en de informatiebehoefte van de gebruiker. Hierbij moet goed gelet worden op de voor- en nadelen van de verschillende technieken. Daarnaast moet de onderzoeker/data-analist zich bewust zijn van de kwaliteit van de gebruikte data, in deze context een belangrijke kwestie, zoals reeds beschreven in paragraaf 3.4. Uitkomsten kunnen mogelijk onzeker, onvolledig en bevooroordeeld zijn, en daarom niet altijd bruikbaar in de echte wereld. Om deze te kunnen beoordelen moet duidelijk zijn hoe de data tot stand is gekomen, hoe ze is verkregen en wat de precieze betekenis is. Hierbij is de hulp van domeinexperts onmisbaar en kunnen technieken met betrekking tot fairness helpen voorkomen dat er data in de analyse wordt gebruikt op een manier die vooringenomenheid creëert of versterkt (Choenni et al., 2022).

5 Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van de verkenning samengevat in relatie tot de gestelde onderzoeksvragen en worden er aanbevelingen gedaan met betrekking tot vervolgonderzoek naar klassenjustitie in de strafrechtketen.

5.1 Antwoorden op onderzoeksvragen

Voordat we de hoofdvraag beantwoorden, die gaat over de vraag in hoeverre klassenjustitie gekwantificeerd kan worden en welke kwantitatieve analysetechnieken daarbij ingezet kunnen worden, beantwoorden we eerst de deelvragen.

- 1 Welke elementen van het brede begrip klassenjustitie zijn meetbaar te maken en hoe kunnen deze geoperationaliseerd worden?

Kwantitatief onderzoek vraagt een concrete operationalisering en afbakening van het containerbegrip klassenjustitie. Dit kan door te focussen op de elementen die eenvoudig(er) meetbaar te maken zijn, zoals (systematische) directe selectiviteit. Dit is selectiviteit waarbij (potentiële) justitiabelen bevoordeeld of benadeeld worden ten opzichte van andere (potentiële) justitiabelen die een (soort)gelijk delict hebben gepleegd.

Ongeacht de exacte definitie van klassenjustitie, is het mogelijk voor minstens twee groepen justitiabelen te meten of die voor vergelijkbare strafbare feiten anders behandeld worden. Als vervolgens blijkt dat twee groepen anders behandeld worden, betekent dat niet automatisch dat er sprake is van klassenjustitie. Het is er wel een aanwijzing voor en hoe groter het verschil is, hoe groter de kans dat er sprake is van klassenjustitie, maar het blijft een aanwijzing die met kwalitatief vervolgonderzoek verder onderzocht moet worden.

Onze verkenning laat zien dat selectiviteit niet als een algemeen verschijnsel benaderd moet worden, maar het beste opgesplitst kan worden naar specifieke delicten en specifieke beslissingen in de strafrechtketen. Deze werkwijze is in lijn met eerdere kwantitatieve of empirische onderzoeken naar klassenjustitie en/of selectiviteit in de strafrechtketen. Deze richten zich eigenlijk altijd op één aspect van klassenjustitie, en niet op klassenjustitie in de volle breedte. Het ligt daarbij voor de hand om bij toekomstige kwantitatieve analyses naar klassenjustitie vooral te focussen op die beslissingen waar de meeste discretionaire ruimte is, en dit is vooral in de voorfase van de keten.

- 2 Welke data is er nodig, waar kan deze verkregen worden en met welke beperkingen moet rekening gehouden worden?

Om vast te kunnen stellen of er sprake is van selectiviteit in de strafrechtspleging, zijn gegevens over de genomen (strafrechtelijke) beslissingen nodig, informatie waarop deze beslissingen gebaseerd zijn, en de kenmerken van de personen waarover de beslissingen zijn genomen. Deze gegevens zijn in meer of mindere mate beschikbaar afhankelijk van de fase in de keten. Vaak is het nodig om data uit verschillende bronnen (binnen en buiten de strafrechtketen) aan elkaar te koppelen. Er is niet één

centraal systeem waar alle benodigde gegevens in staan. Onze verkenning laat daarmee zien dat het samenbrengen van de benodigde data en de totstandkoming van een goed analysebestand voor de kwantitatieve analyses, een flinke uitdaging zal zijn en ook de nodige resources zal vragen. Hierbij zal ook rekening gehouden moeten worden met enkele beperkingen.

Een belangrijke beperking is bijvoorbeeld dat niet alle beslissingen in de strafrechtketen, waarbij er mogelijk sprake kan zijn van selectiviteit, voldoende uitgebreid worden vastgelegd in de registratiesystemen. Dit komt onder andere doordat organisaties in de keten over het algemeen registreren in het kader van het primaire (operationele) proces, wat ervoor zorgt dat gegevens die voor dat proces minder van belang zijn ook minder goed en minder vaak geregistreerd worden. Voor de gegevens die wel beschikbaar zijn, geldt vaak dat er eerst nog een aantal bewerkingen nodig zijn voordat ze bruikbaar zijn. Veel relevante gegevens over de onderbouwing bij een beslissing zijn ongestructureerd (bijvoorbeeld vastgelegd in de vonnistekst) of sluiten, doordat ze vanwege het primaire proces zijn vastgelegd, niet meteen aan bij wat gevraagd wordt voor een kwantitatieve analyse (van selectiviteit).

Gegevens over sociaaleconomische kenmerken van personen worden eveneens niet of slechts beperkt in registratiesystemen binnen de strafrechtketen vastgelegd. Een belangrijke (externe) bron zijn de bestanden van het CBS. Deze gegevens hebben vooral betrekking op het persoonlijk kapitaal van mensen. De gegevens die daar beschikbaar zijn kunnen op microniveau worden geraadpleegd binnen een speciaal ingerichte remote-access-omgeving. Voor specifieke deelgebieden binnen de strafrechtketen zijn er daarnaast alternatieve bronnen zoals monitoren, vragenlijsten en zelfrapportages beschikbaar. Over andere relevante kenmerken die mogelijk een rol spelen bij selectiviteit, zoals het sociaal kapitaal van mensen, worden echter niet breed gegevens verzameld. Sociale media, zoals bijvoorbeeld LinkedIn of Facebook, zouden een interessante optie kunnen zijn om professionele of persoonlijke sociale netwerken van mensen in kaart te brengen. Het *scrapen* en koppelen van dit soort gegevens is echter geen triviale taak en staat daarnaast op gespannen voet met de privacy-wetgeving.

In deze verkenning hebben we besproken uit welke informatiesystemen de relevante gegevens ontsloten kunnen worden. Voor het meten van directe selectiviteit bij justitiabelen in de strafrechtketen, gaat het vaak om gevoelige gegevens die verzameld en gecombineerd worden, waarbij het noodzakelijk is om te voldoen aan wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Daarbij is het belangrijk om aan te geven dat het verzamelen en het combineren van dergelijke data tijdsintensief is. Trajecten rondom het verkrijgen van toestemming voor het verzamelen van data kunnen lang duren door terughoudendheid van bronhouders, zelfs wanneer het een verstrekking ten behoeve van wetenschappelijke doeleinden betreft.

Door als beleidsmakers de analyse meer te focussen op selectiviteit bij bepaalde beslissingen in de keten, bijvoorbeeld in de voorfase van de strafrechtketen, kan de dataverzameling voor kwantitatief onderzoek gericht en kleinschaliger plaatsvinden. Desondanks zal bij ieder type beslissing bekeken moeten worden of er genoeg gegevens beschikbaar en bruikbaar zijn, en of deze van voldoende kwaliteit zijn. Daarbij is het belangrijk om na te gaan of er nog gegevens ontbreken in de beschikbare data die van belang zijn voor de genomen beslissing.

3 Welke methoden en technieken kunnen hierbij aanknopingspunten bieden en welke methoden en technieken zijn voor welke uitgangssituatie geschikt?

Op welke wijze het kwantificeren van directe selectiviteit in de strafrechterketen het beste kan worden aangevlogen, hangt af van het doel van de analyse, de data die beschikbaar zijn, en de domeinkennis die vooraf beschikbaar is. In deze verkenning onderscheiden we twee aanvliegroutes: een hypothesetoetsende en een hypothesevormende route. De keuze voor het toepassen van een bepaalde aanvliegroute sluit de andere route niet bij voorbaat compleet uit. Beide routes kunnen aanvullend op elkaar gebruikt worden. In dit rapport hebben we voor beide aanvliegroutes enkele eenvoudige voorbeelden van te gebruiken methoden en technieken uitgewerkt.

Wanneer justitiabelen eenvoudig in te delen zijn in maatschappelijk groepen, volstaat een klassieke hypothesetoetsende aanpak vaak al. Hiermee kan dan getoetst worden wat het effect van lidmaatschap van een maatschappelijke groep is op de beslissingen genomen door een bepaalde ketenactor. Mocht een dergelijke (vooraf) gedefinieerde maatschappelijke groepsindeling ontbreken, dan kan worden uitgeweken naar een alternatieve benadering waarbij één of meerdere sociaaleconomische kenmerken gebruikt worden om groepen te onderscheiden.

Beschrijvende statistiek voldoet hier vaak al om een eerste indicatie van mogelijke directe selectiviteit te krijgen. Een beperking is dat met steeds meer variabelen het aantal mogelijke combinaties exponentieel groot kan zijn, waardoor bij een handmatige werkwijze het al snel onoverzichtelijk en onhaalbaar is om alle (significante) combinaties te herkennen en onderzoeken. Om zo veel mogelijk potentieel relevante combinaties af te gaan, kunnen automatische technieken worden ingezet. Het maken van een beschrijvende statistiek alleen is echter niet voldoende om een gegronde uitspraak te kunnen doen over directe selectiviteit. Het is daarbij van belang om te toetsen of het effect van de geselecteerde sociaaleconomische kenmerken op de beslissing significant is. Hiervoor is een statistische toets noodzakelijk.

Het exploreren van de data met een hypothesevormende aanpak (waaronder dataminingtechnieken) kan resulteren in interessante nieuwe hypothesen. Het doel is daarbij om te zoeken naar statistische verbanden, correlaties en patronen in een de dataset. In dit rapport hebben we twee mogelijke toepassingen van datamining beschreven die ingezet kunnen worden: het zoeken van clusters die als klassen gebruikt zouden kunnen worden en het zoeken van interessante sociaaleconomische groepen die anders behandeld worden.

De output van deze dataminingstechnieken kan gebruikt worden als input voor verdere kwantitatieve en/of kwalitatieve analyses. Gevonden hypothesen kunnen vervolgens nog meer gericht geanalyseerd worden, om na te gaan of de gevonden verschillen in beslissingen significant zijn en toegeschreven kunnen worden aan de sociaaleconomische factoren.

Nu de deelvragen zijn beantwoord, keren we weer terug naar het beantwoorden van de hoofdvraag:

In hoeverre kan klassenjustitie in kaart gebracht worden met behulp van kwantitatieve analysetechnieken?

Zoals de antwoorden op de deelvragen al impliceren, is het mogelijk om met behulp van kwantitatieve technieken bepaalde elementen van de definitie van klassenjustitie in kaart te brengen. Het gaat hier in eerste instantie om het herkennen van systematische directe selectiviteit in de strafrechtketen. Technieken die naar uitzonderingsgevallen kijken, gericht op herkennen van incidentele selectiviteit, zijn niet meegenomen in deze verkenning. Deze keuze hebben we gemaakt omdat incidentele gevallen van illegitieme selectiviteit weliswaar ook als klassenjustitie kunnen worden beschouwd, maar het problematische karakter van illegitieme selectiviteit neemt toe naarmate deze op grotere schaal voorkomt of in het systeem ingebed zit.

De analyse moet daarnaast opgesplitst worden naar specifieke delicten en specifieke beslissingen in de strafrechtketen. Bij beslissingen in de strafrechtketen waar de discretionaire bevoegdheid het grootst is, is er meer ruimte voor selectiviteit. Dit is vooral het geval in de voorfase van de strafrechtketen. Het kan een beleidsmatige keuze zijn om hierop te focussen in toekomstige kwantitatieve analyses. Hierbij wordt het vinden van selectiviteit een stuk kansrijker.

Het kwantificeren van systematische directe selectiviteit kan via verschillende kwantitatieve methoden en technieken worden benaderd. Dit is afhankelijk van de uitgangssituatie en context. Afhankelijk van het doel van de analyse kan aan de hand van de (kwaliteit van de) beschikbare data en aanwezige domeinkennis gekozen worden voor een hypothesetoetsende of hypothesevormende aanpak.

In de context van de resultaten van deze verkenning ligt het uitvoeren van een hypothesetoetsende analyse minder voor de hand. Voordat een gerichte analyse kan plaatsvinden, is het nodig om eerst te kiezen op welke klassen, beslissingen en delicten de analyse gericht moet worden. Hiervoor is op dit moment niet voldoende informatie voorhanden, al zullen maatschappelijke aandacht en interesses en informatiebehoefte van de beleidsmakers en/of politiek hier ook een rol in spelen.

Gezien de huidige uitgangssituatie, ligt het voor de hand om eerst een hypothesevormende aanpak te kiezen. Een dergelijk aanpak helpt bij het maken van de genoemde keuzes, en het afbakenen van een hypothesetoetsende benadering. Datamining kan gebruikt worden om aanwijzingen voor selectiviteit te vinden (ook waar dat vooraf niet verwacht werd) en vervolgonderzoek (zowel kwantitatief als kwalitatief) verder af te bakenen. Een nadeel is dat aspecten die vanuit beleids-perspectief relevant kunnen zijn (zoals de bevoordeling van bestuurders van rechts-personen), mogelijk niet als resultaat uit datamining naar voren komen, omdat het niet uit de beschikbare data te halen is. Als er gericht gezocht moet worden (en er dus vooraf al een hypothese is), ligt een hypothesetoetsende benadering meer voor de hand.

In deze context kan een hypothesevormende benadering (het exploreren van data) een nuttige toevoeging zijn op traditionele statistische methodieken; zolang men op de hoogte is van de beperkingen en voorzichtig met de resultaten omgaat. Gezond verstand en enige domeinkennis om de resultaten op waarde te schatten zijn daarbij onontbeerlijk. Elk resultaat van een dataminingtoepassing kan niet zomaar voor waar worden aangenomen en kan hooguit dienen als eerste stap in een proces: het dient als hypothese waarvan de plausibiliteit kritisch moet worden getoetst. De resultaten zijn alleen als mogelijke aanwijzing voor systematische directe selectiviteit te gebruiken en zeker niet als een bevestiging ervan.

Om te kunnen vaststellen of er daadwerkelijk sprake is van klassenjustitie zal er altijd een aanvullende (kwalitatieve) analyse nodig zijn. Als er geen aanwijzingen van directe selectiviteit worden gevonden, is dat geen garantie dat het er niet is. Volgens de definitie van Van den Bos et al. (2021) is er pas sprake van klassenjustitie als de selectiviteit illegitiem is, dat wil zeggen als de selectiviteit als onterecht of verkeerd wordt ervaren. In een kwalitatieve analyses moet dus nog gezocht worden naar mogelijke oorzaken en verklaringen voor de gesignaleerde selectiviteit en of deze als onterecht of verkeerd wordt ervaren. Deze vormen weer de input van kwantitatief onderzoek waarin de naar voren gebrachte hypothesen kritisch worden getoetst. De uitkomst kan zijn dat in sommige gevallen maatwerk en selectiviteit gewenst en gepast is, en dan is er dus geen sprake van klassenjustitie. Dat een rechter bij de straftoemeting rekening houdt met de persoonlijke omstandigheden van verdachten wordt in veel gevallen bijvoorbeeld als legitieme selectiviteit gezien.

5.2 Aanbevelingen

Op basis van de bevindingen van de verkenning, worden enkele aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Hierbij maken we onderscheid in aanbevelingen over de onderzoeksfocus en het operationaliseren van elementen van de kwalitatieve definitie van klassenjustitie, de dataverzameling, en de aanvliegroute van de analyse.

5.2.1 *Onderzoeksfocus en het operationaliseren van de definitie*

De kwalitatieve definitie van klassenjustitie van Van den Bos et al. (2021) is bedoeld voor verkennend kwalitatief onderzoek en moet nog verder aangescherpt worden om deze geschikt te maken voor kwantitatief onderzoek. Hierdoor kan deze definitie niet een-op-een gebruikt worden voor het kwantificeren van klassenjustitie. Als het gewenst is om toekomstig kwantitatief onderzoek te laten aansluiten bij deze definitie dan zullen elementen daarvan nog verder geoperationaliseerd dienen te worden. Een eerste stap die hierin genomen kan worden is het verder uitwerken van de concepten 'heersend' en 'niet-heersend' om zo de groep justitiabelen aan de hand van verschillende kenmerken in deze klassen in te kunnen delen. Ten tweede zouden elementen van de definitie, die nu nog erg subjectief zijn, bijvoorbeeld het begrip legitimiteit, verder geconcretiseerd moeten worden in meer meetbare, objectieve maatstaven.

Deze verkenning heeft duidelijk laten zien dat het kwantificeren van klassenjustitie in de strafrechtketen als geheel niet mogelijk is. Het is juist belangrijk dat vooraf keuzes worden gemaakt, bijvoorbeeld met betrekking tot de fase van de keten die onderzocht wordt, om zo tot haalbare analyses te komen. Het vaststellen van een helder en te overzien doel is ook belangrijk voor het kiezen van de juiste analysemethoden en het beperken van de benodigde dataverzameling (van belang in relatie tot privacy, zie ook de volgende paragraaf).

Het ligt het meest voor de hand om de toekomstige kwantitatieve analyses te richten op het begin van de keten. De voorfase wordt vaak benoemd als belangrijke fase waar selectiviteit kan plaatsvinden (zie ook Van den Bos et al., 2021). Daar waar de meeste ruimte voor discretionaire bevoegdheid is, zal illegitieme benadeling van de niet-heersende klasse het vaakst voor kunnen komen.

5.2.2 *Gegevensverzameling*

Bij ieder kwantitatief onderzoek moet steeds afgewogen worden hoe ver moet worden gegaan bij het verzamelen van persoonlijke gegevens. De dataverzameling moet altijd passen bij het doel van de analyse. In de context van deze verkenning, is het vooral de vraag hoeveel gegevens verzameld moeten worden over sociaaleconomische (privacygevoelige) factoren die een rol kunnen spelen bij selectiviteit. Deze afweging heeft niet alleen met privacy te maken, maar heeft ook een praktische component: over lang niet alle relevante factoren zijn gegevens beschikbaar.

Gegevens die ten grondslag liggen aan strafrechtelijke beslissingen worden bijvoorbeeld niet uitgebreid vastgelegd in de primaire registratiesystemen en wat wel wordt vastgelegd is beperkt te ontsluiten, en niet altijd bruikbaar voor kwantitatief onderzoek zonder extra bewerkingslagen. Voor het beter en betrouwbaarder in kaart brengen van de selectiviteit (en de redenen daarachter), is het nodig de overwegingen bij beslissingen makkelijker bruikbaar te maken of beter te gaan registreren in de primaire systemen.

Met het oog op het gewenste toekomstige kwantitatieve onderzoek, en de data die daarvoor nodig zijn, zouden de beleidsdirecties bij de betrokken organisaties meer kunnen gaan sturen op het vastleggen van gegevens die nu nog niet (goed) worden geregistreerd. Dit vergt echter wel een grote inspanning van de betrokken organisaties, onder andere aanpassingen in registratiesystemen en een extra administratieve last. Het is daarom van belang om vanuit beleidsoogpunt scherpe keuzes te maken waar extra inzicht gewenst is, om zo de impact van wijzigingen in de registratiewijze te beperken. Gelet op wat in de vorige paragraaf is beschreven, ligt het voor de hand hierbij vooral de registraties in de voorfase van de strafrechtketen te verbeteren.

Daar waar er al wel gegevens beschikbaar zijn, kunnen toestemmingstrajecten rondom het verkrijgen van data lang duren, mede omdat bronhouders soms terughoudend zijn bij het verstrekken van data, ook als de data bestemd is voor wetenschappelijk onderzoek. Het zou kwantitatieve onderzoeken, waarbij er breed data verzameld moet worden, helpen als de procedures voor het verkrijgen van data binnen de ministeries zijn gestroomlijnd. Dat maakt een kortere doorlooptijd mogelijk en zorgt ervoor dat er meer tijd overblijft voor het onderzoek zelf.

5.2.3 *Aanvliegroute van analyse*

In lijn met wat Rovers (1999) adviseerde, zou toekomstig onderzoek naar directe selectiviteit in de strafrechtketen een cyclische benadering moeten hebben. Kwantitatief en kwalitatief onderzoek wisselen elkaar dan af. In een kwantitatief onderzoek worden eerst hypothesen statistisch getoetst, dit kunnen hypothesen zijn die aan de hand van dataminingstechnieken in de beschikbare data zijn gevonden, of hypothesen op basis van reeds aanwezige domeinkennis. In het kwalitatieve onderzoek worden vervolgens mogelijke verklaringen voor de gesignaleerde selectiviteit gezocht. Deze verklaringen leveren op hun beurt dan weer nieuwe hypothesen op die als input dienen voor verder kwantitatief onderzoek.

Voor vervolgonderzoek is het belangrijk dat er vooraf eerst keuzes worden gemaakt omtrent de uitgangssituatie en context van de kwantitatieve analyse. Deze bepalen of de hypothesetoetsende, de hypothesevormende aanvliegroute of een combinatie van

beide gekozen dient te worden. Voor een hypothesetoetsende analyse moeten vooraf keuzes gemaakt worden over: (1) welke beslissingen (de afhankelijke variabelen) en (2) welke klassen of groepen (de onafhankelijke variabelen) worden met elkaar vergeleken voor (3) welke delictsvormen? Omdat er momenteel onvoldoende aanknopingspunten zijn om deze keuzes te kunnen maken, zullen deze keuzes moeten komen van informatiebehoefte of interesses vanuit politiek of beleidsmatig perspectief. Aan de andere kant kan een hypothesevormende methode helpen bij het maken van de genoemde keuzes, en het afbakenen van een hypothesetoetsende benadering.

Om in toekomstig onderzoek de mate van directe selectiviteit in de strafrechtketen goed vast te kunnen stellen, zal er eerst meer domeinkennis verzameld of opgebouwd moeten worden over welke beslissingen relevant zijn, welke groepen specifiek worden benadeeld/bevoordeeld, en welke kenmerken van die groepen van belang zijn in de analyses. Het is hierbij behulpzaam te beginnen met de explorerende kwantitatieve analyses. Het is vervolgens wel noodzakelijk een kwalitatieve analyse uit te voeren, en eventuele opvallende uitkomsten kritisch te beschouwen.

5.3 Ten slotte

Vanuit maatschappij en politiek bestaat er een sterke wens om meer kwantitatief inzicht te krijgen rondom het fenomeen klassenjustitie. In dit rapport doen we aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de afbakening daarvan op het meten van systematische directe selectiviteit en op gebieden binnen de strafrechtketen die het meest kansrijk zijn om te onderzoeken.

De keuzes voor toekomstige analyse zullen vooral afhangen van beleidsmatige en/of maatschappelijke interesses en informatiebehoefte. Voor de beleidsmedewerkers en de politiek ligt hier dus ook een belangrijke taak om op basis van onze aanbevelingen keuzes te maken waarop binnen de strafrechtketen het onderzoek zich moet richten en wat de uitgangssituatie is voor een vervolganalyse.

Het kwantificeren van klassenjustitie in de gehele strafrechtketen zal een zeer omvangrijk en kostbaar onderzoekstraject vergen. De diversiteit in sociaaleconomische kenmerken van justitiabelen, de delicten waarvoor ze veroordeeld worden en de beslissingen die in de strafrechtketen genomen kunnen worden, maakt het onmogelijk dit als een algemeen verschijnsel te meten. Een eerste stap, om snel tot kwantitatieve resultaten te kunnen komen, zou zijn om vooral te focussen op (systematische) directe selectiviteit bij een beperkt aantal beslissingen in de voorfase van de keten, waardoor ook de dataverzameling voor het kwantitatief onderzoek gericht en kleinschaliger kan plaatsvinden. Een alternatieve stap zou zijn om vanuit het beleids-terrein van het ministerie van Justitie en Veiligheid een apart onderzoeksprogramma rondom klassenjustitie op te zetten. Dit programma zal een cyclisch karakter moeten hebben waarin zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeken een plaats moeten hebben. Daarin is het ook van belang (eerst) het begrip legitimiteit verder te definiëren en operationaliseren.

De huidige onderzoeksfocus is vooral gericht op de strafrechtspleging. Toekomstig kwantitatief onderzoek kan ook uitgevoerd worden in andere rechtsgebieden dan het strafrecht, bijvoorbeeld op het vlak van de civiele rechtspleging. Ook hierin kan

selectiviteit een rol spelen. De methoden en technieken die in deze verkenning onderzocht zijn en de aanbevelingen kunnen daarbij gebruikt worden.

Bij kwantitatieve analyses naar klassenjustitie moet erg voorzichtig worden omgegaan met de uitkomsten, zeker gezien de eerdergenoemde beperkingen met betrekking tot de meetbare (subjectieve) elementen van de definitie en de (kwaliteit) van de beschikbare data. Uitkomsten kunnen mogelijk onzeker, onvolledig en bevooroordeeld zijn, en daarom niet altijd bruikbaar in de echte wereld. Bij het interpreteren van de resultaten dient hier rekening mee gehouden te worden. In toekomstige kwantitatieve analyses kan daarnaast gekeken worden naar technieken voor fairness. Hiermee kan bijvoorbeeld worden voorkomen dat er data in de analyse wordt gebruikt op een manier die vooringenomenheid creëert of versterkt.

Summary

The (im)possibilities of measuring class justice in the Dutch criminal justice system

An exploratory study with recommendations for further quantitative research

Reason for and purpose of the study

The out-of-court settlement reached between the Public Prosecution Service and ING in 2018, in consequence of the latter's facilitation of the laundering of criminal proceeds, led to questions in the Lower House of Parliament about the perceived lack of action against white-collar crime when the House debated the budget of the Ministry of Justice and Security on 20 November 2018. During the budget debate, the members of parliament Buitenweg and Van Nispen raised the question of whether there is class justice in the Netherlands: do wealthy potential suspects too often escape justice while less wealthy suspects are prosecuted? Can criminal prosecution of those responsible be 'bought off' by legal entities accepting an out-of-court settlement on the condition that no natural persons are prosecuted? The members of parliament also pointed out that it had been 20 years since the last time a large-scale study was carried out into class justice in the Netherlands. Subsequently, Van Nispen submitted a motion calling for an independent study.

In response to the Van Nispen motion, Utrecht University carried out a qualitative study into class justice. This qualitative study focused on a broad exploration of the notion of class justice and incidences of class justice in the criminal justice system. It consisted of a review of existing literature, followed by interviews and focus group sessions with parties involved in the criminal justice system as well as private citizens. A key finding of the qualitative study was that it is likely that salient aspects of class justice may have found their way into the Dutch criminal justice system. The study authors noted that class justice is very difficult to prove. In the course of their qualitative study, they were indeed unable to do so. As such, the study provided no solid basis for conclusions on the frequency of incidences of class justice in the Dutch criminal justice system. This will require additional quantitative research, which will in turn require a specific operationalisation and narrowing of the working definition of class justice used in the qualitative study.

The Research and Documentation Centre (WODC) study in front of you was carried out in tandem with the qualitative study and had a more quantitative focus. However, operationalising and narrowing the concept of class justice for the purpose of quantitative analysis was outside of the scope of this study, partially because it was carried out in tandem with the qualitative study. The objective of this study was to assess the viability of quantifying class justice and explicitly not to provide quantitative evidence of incidences of class justice in the Dutch criminal justice system. It was carried out for exploratory purposes only. For this reason, this report contains no quantitative results and does not provide an answer to the question whether and to what extent there is class justice in the Netherlands. Nevertheless, the findings of the

exploratory study were used as a basis for recommendations on how to proceed with future quantitative analyses.

The main research question examined in this exploratory study is as follows:
To what extent can class justice be quantified using quantitative analysis techniques?

In order to answer this question, this exploratory study is divided into three parts:

- 1 measurability of the notion of class justice;
- 2 available data;
- 3 quantitative methods and techniques.

The three parts of the exploratory study each address a subquestion. We used three research methods to answer the subquestions of this exploratory study: (i) desk research; (ii) investigation of sources; and (iii) experiments. For the desk research, we used the qualitative study and the definition of class justice used therein as a guide. The investigation of sources focused on available and relevant data on suspects, including their socio-economic traits. This encompassed a study of data sources provided by the Public Prosecution Service, the judiciary, the WODC and Statistics Netherlands (CBS). For the experiments, we applied a number of quantitative analysis methods to a limited test data set in practice.

Measurability of the notion of class justice

In the first part of the exploratory study, we answer the following question:

Which elements of the broad notion of 'class justice' can be made measurable, and how can they be operationalised?

The qualitative study used the following definition of class justice: *'Class justice is the selective dispensation of justice that illegitimately prejudices individuals who are not part of the ruling class and illegitimately favours individuals who are part of the ruling class. These forms of prejudice and favour may be illegitimate by law and/or experienced by citizens as illegitimate. Both prejudicial and favourable class justice may be either direct or indirect, either conscious or unconscious and either systemic or incidental in nature.'*⁸

As this definition was formulated in preparation of an exploratory qualitative study, it was intentionally kept broad. The researchers concluded early on that the phrase 'class justice' is used in a variety of different ways and can carry many different emotional overtones. It is all too easy to use 'class justice' as a catch-all term. For this reason, the qualitative study focused on producing a usable working definition for the purpose of discussing the class justice phenomenon in an enlightening and non-polarising fashion in the focus groups. A secondary objective was to arrive at a helicopter view of class justice and its various manifestations.

At the same time, this means that the above definition cannot be applied synonymously as a working definition for the purpose of measuring class justice.

⁸ Van den Bos, K., Ansems, L., Schiffelers, M. J., Kerssies, S., Lindeman, J., Bovens, C. (medew.), Manshanden, L. (medew.), Peters van Neijenhof, F. (medew.) & Verhoeven, L. (medew.) (2021). *Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen* (p. 29). Utrecht: Universiteit Utrecht.

Before a quantitative study can be carried out, we need to refine the concept further. This is because such a study requires a more specific operationalisation and demarcation than a qualitative one. For instance, we still need to operationalise the difference between the ruling and non-ruling classes. Additionally, the definition focuses on experienced illegitimacy: a normative concept that is prone to debate (including social debate) and therefore very difficult to measure.

Irrespective of the exact definition of class justice, it is possible in any case to measure whether at least two groups of suspects are sentenced differently for similar criminal offences. If it turns out that two groups are indeed being treated differently, this does not automatically mean that this is a case of class justice – but it might be an indicator for it, and the bigger the difference, the more likely it is that something is ‘wrong’. In any event, it is a clue that warrants further investigation by way of a qualitative follow-up study.

With this in mind, our exploratory study focused on measuring direct selectivity. These are cases of selectivity where individuals receive different sentences in specific criminal proceedings for similar offences. Our main focus was on systemic forms of this. This puts the spotlight on the increasingly problematic nature of selectivity when this occurs on a larger scale or is entrenched in the system. Indirect selectivity (whether or not to penalize certain types of offenses) is not covered by this exploratory study, as it can be more accurately explored through qualitative research.

As a consequence of our focus on direct selectivity, legal entities (businesses, institutions and government bodies) fall outside of the scope of the qualitative analyses we recommend here. This is because it is difficult to make a quantitative comparison between the treatment of legal entities and that of natural persons, as crime is much less common among legal entities, they commit other types of offences than natural persons and they cannot receive certain criminal sentences (such as a prison sentence). Another factor is that such a comparison would yield little or no insight into the selective treatment (favouring) of directors of large businesses (through the avoidance of criminal prosecution in a personal capacity). Qualitative research into the way this group is treated is likely to achieve more and better results than a quantitative analysis.

Our exploratory study shows that selectivity should not be approached as a global phenomenon, but is best studied by looking at specific offences and specific decisions in the criminal justice system. This methodology matches that of earlier quantitative or empirical research into class justice and/or selectivity in the criminal justice system. In essence, such research consistently focused on a single aspect of class justice, rather than on class justice as a whole. It seems obvious, then, to have future quantitative analyses of class justice focus mainly on those decisions where the most discretionary power could be exercised. The majority of these are made in the criminal justice system’s preliminary stage.

The above findings have led to the following recommendations for future quantitative analyses:

Recommendation 1: Operationalise the definition of class justice further by:

- a** narrowing the definitions of the ruling and non-ruling classes in order to divide suspects into either one of these groups on the basis of various traits;
- b** elaborating those elements of the definition that are still highly subjective, such as experienced legitimacy, into more measurable, objective standards.

Recommendation 2: Make sure that quantitative analyses mainly focus in the first instance on specific stages of the criminal justice system where there is the most room for exercising discretionary power, such as in the criminal justice system's preliminary stage.

Available data

In the second part of the exploratory study, we answer the following question:

Which data do we need, where can we obtain them and what are the limitations that we need to take into account?

In order to establish selectivity in the criminal justice system, we need data on criminal sentences and other decisions, information that these decisions were based on and the traits of the individuals that were the subject of these decisions. These data are available to a greater or lesser extent, depending on the stage of the system. It is often necessary to combine data from various sources (inside and outside of the criminal justice system). There is no single central system that stores all the data we need.

Moreover, there are certain limitations in play. For example, not all decisions in the criminal justice system that might have been affected by selectivity have been recorded in sufficient detail. One of the reasons for this is that organisations in the system generally adhere to the parameters of their primary (operational) process when recording decisions. Consequently, data that are less relevant to the primary process are recorded less accurately and less often. As a result, they are not always suitable for a quantitative analysis (of selectivity). Those data that are available often need to undergo a few processing steps before they can be used. Many relevant data about the substantiation of decisions are unstructured (e.g. because they are embedded in the text of the decision).

In view of these data-related limitations, any quantitative analysis outcome will need to be treated with caution. It would be wise to follow up in all cases with a qualitative analysis and to examine any unusual outcomes critically.

Another aspect of quantitative research into selectivity that may have a limiting or delaying effect is the obligation to comply with privacy legislation and regulations. This is because proving direct selectivity requires the gathering and combination of sensitive data (including personal data) about the criminal justice system and socio-economic aspects. In each case, researchers will need to make a trade-off when it

comes to gathering personal data. The gathered data set must always align with the purpose of the analysis.

Furthermore, procedures to obtain permission to process data may be lengthy, in part because source holders can be reticent to supply data – even when those data are designated for use in scientific research.

All these are complicating factors that mean that quantitative research into class justice will in many cases require considerable resources and long throughput times, depending on the way the research question has been formulated and which data are required and available.

The above findings have led to the following recommendations for the policy departments involved in future quantitative analyses:

Recommendation 3: Streamline and speed up procedures for obtaining data for scientific research. This will enable shorter throughput times and ensure more time for actual research. To be able to measure class justice, it is important to compile a comprehensive overview of the role played by socio-economic aspects. This will require easy access to these data (for the entire population, not just for suspects).

Recommendation 4: Stress the importance of the proper or better registration of data that are currently not being registered properly (or at all) to the relevant criminal justice organisations in the chain. It is important to make clear choices as to the aspects into which additional insights are required in order to limit the impact of changes to the way data are registered. Where class justice is concerned, the aspect that first comes to mind is the registration of data in the criminal justice system's preliminary stage.

Quantitative methods and techniques

In the third part of the exploratory study, we answer the following question:

Which methods and techniques may offer starting points and which methods and techniques are most suitable for specific points of departure and contexts?

Which approach or method is most suitable for a quantitative analysis depends on the objective of that analysis and the available data and subject expertise. In this case, the point of departure is a broad qualitative definition that requires further operationalisation. For a quantitative analysis that sticks closely to this parameter, we first need to elaborate the elements of the definition on the basis of subject expertise (see also Recommendation 1). One of the things we need to determine is how to distinguish the ruling class from the non-ruling class. This distinction must then be shown or made apparent in the data. The next step is to determine how to measure and demonstrate the differences between these two classes. It is also possible to use another method, for example one that distinguishes between social classes on the basis of socio-economic traits.

In any case, we can identify two approaches: a hypothesis-verifying and a hypothesis-forming approach. For the hypothesis-verifying approach, researchers formulate one or more hypotheses on the basis of subject expertise and then gather data to verify

them. For the hypothesis-forming approach, researchers use analytical methods to form a hypothesis on the basis of data (usually a large volume). Over the course of the exploratory study, we tested a number of methods and techniques in experiments to quantify systemic direct selectivity in the criminal justice system. As examples of a hypothesis-verifying approach, we explored descriptive statistics with a test of significance and a regression analysis. As examples of a hypothesis-forming approach, we used a clustering algorithm and a genetic algorithm.

It is worth pointing out that, while a hypothesis-verifying approach may yield some clues as to certain aspects of class justice, it cannot explain the entire spectrum of the phenomenon. Prior to conducting a hypothesis-verifying analysis, researchers always need to make a number of choices: (1) which decisions (the dependent variables) and (2) which classes or groups (the independent variables) are compared for (3) which types of offences? Due to the broad definition of the class justice phenomenon in the qualitative study, it only offers a limited number of reference points for these choices. Nevertheless, these are choices that need to be made before any follow-up study can be carried out. Because of the current lack of subject expertise, these choices will partially be policy-driven.

On the other hand, a hypothesis-forming approach may help researchers make the aforementioned choices and set parameters for a hypothesis-verifying approach. Such an approach may also help them identify groups that are representative of a class. Furthermore, they may use a hypothesis-forming approach to gather evidence of selectivity – including selectivity on the basis of previously unsuspected traits. As an example, a hypothesis-forming approach could be used to refine a follow-up study into selectivity (both quantitative and qualitative) in order to examine aspects that previously went underappreciated. The advantage of this approach is that researchers do not need a prior definition of a class and only need to choose the relevant stage of the criminal justice system for the analysis (which decisions), whether or not in combination with a definition of the types of offences. A disadvantage (particularly in view of privacy) is that they will need to gather a broad spectrum of traits that may play a role in selectivity. Another disadvantage is that aspects that are relevant from a policy perspective (such as the favourable treatment of directors of legal entities) may not be revealed as outcomes of the analysis, because they are not reflected in the available data. A targeted search for such aspects (i.e. on the basis of a prior hypothesis) will therefore require a hypothesis-verifying approach.

If the quantitative analysis yields evidence of selectivity (i.e. differences in the treatment of suspects), there will always be a need for a supplemental qualitative analysis to find conclusive proof of class justice. That is why any future research into direct selectivity in the criminal justice system should be cyclical in nature, so that quantitative and qualitative research alternate. First, a quantitative study is carried out to verify the hypotheses statistically. These hypotheses may have been prepared on the basis of data mining techniques applied to the available data or on the basis of available subject expertise. Next, a qualitative study is carried out to find potential explanations for the identified selectivity. In turn, these explanations may lead to further hypotheses to serve as input for further quantitative research.

The above findings have led to the following recommendation for future analyses (and their parameters):

Recommendation 5:

Policy departments should specify the objective (or even the political objective) of the analysis to be conducted and primarily focus in the first instance on evidence of direct selectivity with regard to specific groups for specific decisions and specific types of offences.

- a** First, determine which socio-economic traits, which decisions and which offences warrant investigation from a policy perspective.
- b** Determine whether to use a hypothesis-forming or hypothesis-verifying approach, taking into account the available data and subject expertise. Adopt a cyclical process, so that quantitative and qualitative research alternate.

In conclusion

This exploratory study provides some answers to the question whether class justice in the Dutch criminal justice system can be quantified, which data can be used to do so and which analysis techniques are suitable.

To sum up, this study explains that quantifying class justice in the entire criminal justice system would require lengthy and expensive research. The wide variety of socio-economic traits of suspects, the offences for which they are sentenced and the decisions that may be made in the criminal justice system make it impossible to measure this as a general phenomenon. A first step towards achieving quantitative results quickly could be to focus primarily on systemic or other direct selectivity in a limited number of decisions in the system's preliminary stage. As an added bonus, this would allow for narrower and more specific parameters for the purpose of data gathering for quantitative research. Simultaneously, and if the topic is judged to be sufficiently important, steps could be taken by the relevant Ministry of Justice and Security policy departments to initiate a separate research programme with a focus on class justice. This programme would have to be cyclical in nature, so that quantitative and qualitative research alternate. In this context, it is also important to further define and operationalise the concept of legitimacy.

This general finding leads to a key recommendation.

Recommendation 6: Policymakers should make clear choices, in consultation with those politically responsible if necessary, about which elements of the catch-all term 'class justice' should be prioritised specifically for further research.

The focus of this exploratory study was class justice in the criminal justice system. However, the methods and techniques investigated in this study and the recommendations could be applied just as easily in other areas of the law that may be just as susceptible to class justice and might be even more suitable for quantitative analyses. We therefore conclude with a final recommendation for future quantitative analyses of class justice.

Recommendation 7: Carry out future studies into class justice in other areas of the law than criminal law as well, for example in civil law.

Literatuur

- Aldenderfer, M. S. & Blashfield, R. K. (1984). A review of clustering methods. In *Cluster analysis* (pp. 34-62). SAGE Publications, Inc.
<https://doi.org/10.4135/9781412983648>.
- Bezemer, W., & Leerkens, A. (2021). *Oververtegenwoordiging verder ontcijferd: Een kwantitatief onderzoek naar sociale verschillen in verdenkingskans en zelf-gerapporteerd crimineel gedrag onder jongeren in Nederland*. *Politiewetenschap* 123.
- Boon, A., Van Dorp, M., & De Boer, S. (2018). Oververtegenwoordiging van jongeren met een migratieachtergrond in de strafrechtketen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 60(3), 268-288.
- Choenni, S. (2000). Design and implementation of a genetic-based algorithm for data mining. In *Proceedings of the 26th International Conference on Very Large Data Bases* (pp. 33-42). Z.uitg.
- Choenni, S., Bargh, M., Busker, T., & Netten, N. (2022). Data governance in smart cities: Challenges and solution directions. *Journal of Smart Cities and Society*, 1, 1-21.
- Choenni S., Netten N., Bargh M.S., & Van den Braak, S. (2021) Exploiting Big Data for Smart Government: Facing the Challenges. In Augusto J.C. (eds), *Handbook of Smart Cities*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15145-4_82-1.
- Bargh, M. S., Netten, N., & Van den Braak, S. (2021). Using data analytics results in practice: Challenges and solution directions. In F.Davide, A. Gaggioli & G. Misuraca (Eds.), *Perspectives for Digital Social Innovation to Reshape the European Welfare Systems*. Vol 13. (pp. 182-201). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/STPC200011>.
- Danziger, S., Levav, J., & Avnaim-Pesso, L. (2011). Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(17), 6889-6892.
- De Ridder, J., Woestenburg, N., & Krol, E. (2016). *Het stopformulier. Verkenning van de werking van de registratie van staandhoudingen*. Pro Facto.
- Engbersen, G., Custers, G., Glas, I., & Snel, E. (2019). *Maasstad aan de monitor: De andere lijstjes van Rotterdam*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Glöckner, A. (2016). The irrational hungry judge effect revisited: Simulations reveal that the magnitude of the effect is overestimated. *Judgment and Decision making*, 11(6), 601.
- Holsheimer, M., & Siebes, A.P.J.M. (1994). *Data mining: The search for knowledge in databases*. Department of Computer Science [CS]. CWI.
- Leerkes, A., Groeneveld, J.J., & Martinez, R. (2018). Etnische paradoxen: Zelfgerapporteerde criminaliteit onder Turkse, Marokkaanse en autochtone Nederlanders in relatie tot politiecijfers Open extern. *Sociologie*, 13(2/3), 165-196.
<https://doi.org/0.5117/SOC2017.2/3.002>.
- Lobont, O. R., Nicolescu, A. C., Moldovan, N. C., & Kuloğlu, A. (2017). The effect of socioeconomic factors on crime rates in Romania: a macro-level analysis. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 91-111.
- Netten, N., Bargh, M.S., & Choenni, S. (2018). Exploiting data analytics for social services: On searching for profiles of unlawful use of social benefits. In *Proceedings of the 11th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* (pp. 550-559). ACM.
- Rovers, B. (1999). *Klassenjustitie. Overzicht van onderzoek naar selectiviteit in de Nederlandse strafrechtketen*. Erasmus Universiteit Rotterdam.

- Serie, C. M. B., Van Tilburg, C. A., Van Dam, A., & Ruiter, C. D. (2015). Spousal assaulters in outpatient mental health care: The relevance of structured risk assessment. *Journal of Interpersonal Violence, 32*(11), 1658-1677.
<https://dx.doi.org/10.1177/0886260515589932>
- Tiemeijer, W. (2017). *Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?* Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). WRR-Verkenning 35.
- Van den Bos, K., Ansems, L., Schiffelers, M. J., Kerssies, S., Lindeman, J., Bovens, C. (medew.), Manshanden, L. (medew.), Peters van Neijenhof, F. (medew.), & Verhoeven, L. (medew.) (2021). *Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen*. Universiteit Utrecht.
- Van den Braak, S.W., Hartman, J., Vink, M., & Leertouwer, E. (2015). Uitstroom van strafzaken. WODC. Cahiers 2015-4.
- Vrooman, J. C., Boelhouwer, J., & Gijsberts, M. (2014). *Vershil in Nederland: Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. SCP.
- Weinshall-Margel, K., & Shapard, J. (2011). Overlooked factors in the analysis of parole decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 108*(42), E833-E833.
- Wermink, H., De Keijser, J., & Schuyt, P. (2012). Verschillen in straftoemeting in soortgelijke zaken: Een kwantitatief onderzoek naar de rol van specifieke kenmerken van de dader. *Nederlands Juristenblad, 87*(11), 726-733.
- Wermink, H., Van Wingerden, S., Nieuwbeerta, P., & Van Wilsem, J. (2015). *Etnisch gerelateerde verschillen in de straftoemeting*. Research Memoranda/Raad voor de rechtspraak.

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) is het kennisinstituut voor het ministerie van Justitie en Veiligheid. Het WODC doet zelf onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek of laat dit doen door erkende instituten en universiteiten, ter ondersteuning van beleid en uitvoering.

Meer informatie:

www.wodc.nl